

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Навчально-науковий інститут мистецтв імені Олександра Ростовського
Кафедра музичної педагогіки та хореографії

ОП Середня освіта (Музичне мистецтво)
зі спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

Бардаченка Івана Григоровича

Науковий керівник:

ДВОРНИК Юрій Феодосійович,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензенти:

КОСТЕНКО Людмила Василівна,
заслужений діяч мистецтв України,
кандидат педагогічних наук, професор;
ГУСЕЙНОВА Лариса Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Допущено до захисту 15.12.2020 р.
В. о. завідувача кафедри музичної педагогіки
та хореографії,
кандидат педагогічних наук, доцент
КОВАЛЬ Олена Віталіївна

АНОТАЦІЯ

Магістерське дослідження присвячено актуальній проблемі сучасної мистецької освіти – формуванню національної гідності особистості засобами української народної пісні.

Аналіз та теоретичне узагальнення дозволило виявити низку суперечностей, вирішення яких сприятиме підвищенню ефективності цього процесу.

В роботі розкрито сутність поняття «національна гідність», обґрунтовано роль української народної пісні як засобу формування національної гідності особистості; виявлено існуючі проблеми формування національної гідності у вітчизняній теорії і практиці художнього виховання; визначено організаційно-педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування національної гідності в художньо-творчій діяльності ансамблів народної пісні, розкрито методи та принципи на яких формується національна гідність особистості.

Ключові слова: *гідність, національна гідність особистості, українська народна пісня, художньо-творча діяльність, ансамблі народної пісні.*

ANNOTATION

The master's research is dedicated to the topical problem of modern art education – the formation of national dignity of the individual by means of Ukrainian folk songs. Analysis and theoretical generalization revealed a number of contradictions, the solution of which will increase the effectiveness of this process. The essence of the concept of "national dignity" is revealed in the work, the role of the Ukrainian folk song as a way of formation of national dignity of the person is substantiated; the existing problems of formation of national dignity in the domestic theory and practice of art education are revealed; the organizational and pedagogical conditions for ensuring the effectiveness of the process of formation of national dignity in the artistic and creative activities of folk song ensembles are determined; the methods and principles on which the national dignity of the individual is formed are revealed.

Key words: *dignity, national dignity of personality, Ukrainian folk song, artistic and creative activity, folk song ensembles.*

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. До сутності поняття «національна гідність»	9
1.2. Українська народна пісня як засіб формування національної гідності.....	19
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ	38
2.1. Проблема формування національної гідності особистості в вітчизняній теорії і практиці художнього виховання.....	38
2.2. Організаційно-педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування національної гідності в художньо-творчій діяльності ансамблів народної пісні.....	52
Висновки до другого розділу.....	64
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасного суспільства характеризується глобальними трансформаціями всіх сфер соціального життя, що безпосередньо відбивається на системі духовних цінностей людини.

Сьогодні актуальним виступає не лише питання входження України в Європейський Союз, надважливим завданням на цьому шляху постає розбудова системи художнього виховання, наповнення національним культурним продуктом європейського мистецько-освітнього простору.

Серед головних завдань – відродження національної культури, пробудження таких моральних якостей особистості як совість, людяність, почуття власної гідності, усвідомлення своєї причетності до всіх процесів, що відбуваються в країні та відповідальності за її долю.

У сучасній психолого-педагогічній науці проблемам національно-патріотичного виховання, у тому числі й питанням виховання національної гідності, приділяється особлива увага. Над їх вирішенням працювали такі відомі вчені, як Л. Березівська, І. Бех, С. Гончаренко, Г. Корж, С. Лопатюк, Ю. Руденко, О. Савченко, Н. Скотна, О. Сухомлинська та інші.

Поряд з питанням національної гідності вченими-філософами, істориками, політологами, етнографами, філологами, мистецтвознавцями, фольклористами, педагогами розглядалося й питання національної свідомості. Це дослідження І. Бичка, Г. Ващенка, О. Вишневського, В. Дубравіна, А. Іваницького, О. Кульчицького, С. Мельничука, Ю. Руденка, С. Садовенко, В. Сергійчука, К. Фролової та ін.

Вирішенню проблеми формування національної гідності особистості безпосередньо буде сприяти усунення низки суперечностей, а саме:

- між значними можливостями народної системи виховання і недостатнім її використанням у закладах початкової та середньої освіти;
- між значним виховним потенціалом української народної пісні і недостатнім насиченням нею культурно-мистецького простору;
- між природнім поступом особистості до національно-культурної самоідентифікації в світі і медійним викривленим сучасного інформаційним простору.

Необхідність подолання виявлених суперечностей, актуальність, теоретичне і практичне значення окресленої проблеми та її недостатнє вивчення зумовили вибір теми магістерського дослідження *«Формування національної гідності особистості засобами української народної пісні»*.

Мета дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні теоретичних і методичних основ формування національної гідності особистості.

Об'єкт дослідження: процес національного виховання в Україні.

Предмет дослідження: методичні основи формування національної гідності особистості засобами української народної пісні.

У відповідності до мети були визначені такі **завдання дослідження:**

- розкрити сутність поняття «національна гідність»;
- обґрунтувати роль української народної пісні як засобу формування національної гідності особистості;
- виявити проблеми формування національної гідності у вітчизняній теорії і практиці художнього виховання;
- визначити організаційно-педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування національної гідності в художньо-творчій діяльності ансамблів народної пісні.

Методологічною та теоретичною основою дослідження виступають наукові висновки щодо взаємозв'язку національної культури та національної

самосвідомості; ідеї щодо національного виховання в контексті розвитку особистості, теорія естетичного виховання особистості засобами музичного мистецтва

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використані методи теоретичного аналізу філософської, мистецтвознавчої, психолого-педагогічної літератури, конкретизації теоретичного знання, педагогічного спостереження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в конкретизації сутності поняття «національна гідність», визначенні організаційно-педагогічних умов, принципів та методів ефективного формування національної гідності особистості засобами української народної пісні.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковій розробці актуальних питань теорії і практики художнього виховання, розкритті теоретичних основ проблеми формування національної гідності засобами української народної пісні, виявленні низки суперечностей цього процесу, обґрунтуванні методичних основ процесу формування національної гідності особистості.

Практичне значення дослідження визначається можливістю використання його матеріалів при розробці методики формування національної гідності особистості в аматорських колективах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати та висновки магістерського дослідження обговорювалися на V Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Музична та хореографічна освіта в контексті культурного розвитку суспільства (17–18 жовтня 2019 року, м. Одеса); IV Мистецько-педагогічних читаннях пам'яті професора О. Я. Ростовського «Мистецька освіта України: трансформація вітчизняного досвіду в європейський простір» (13 березня 2020 р., м. Ніжин);

II Всеукраїнській студентській Інтернет-конференції «Нова українська школа очима студентів» (19 травня 2020 року, м. Глухів); Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Мистецька освіта очима молодого науковця» (20 листопада 2019 р., м. Ніжин); V Всеукраїнській науково-практичній конференції (з міжнародною участю) «Художні практики та мистецька освіта у кроскультурному просторі сучасності» (7–8 жовтня 2019 р., м. Полтава); III Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Мистецька освіта очима молодого науковця» (20 листопада 2020 р., м. Ніжин); Студентській науково-практичній online-конференції «Соціокультурне життя України: проблеми та перспективи розвитку» (26 листопада 2020 р., м. Чернігів).

Публікації. Матеріали магістерського дослідження висвітлено в двох одноосібних публікаціях: **Бардаченко І. Г.** Національна гідність в структурі ціннісних орієнтацій особистості. *Теорія і методика мистецької освіти*: збірник науково-методичних статей / за ред. Ю. Ф. Дворника, О. В. Коваль. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. Вип. 4. С. 7–10; **Бардаченко І. Г.** Козацькі пісні як засіб формування національної гідності особистості. *Нова українська школа очима студентів*: матеріали II Всеукр. студ. Інтернет-конф. (Глухів, 19 травня 2020 р.) / відп. за вип. І. В. Мозуль. Глухів, 2020. С. 7–8.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. До сутності поняття «національна гідність»

Україна третього тисячоліття – це нова ера її історичного розвитку, пора змін і здобутків. Це усвідомлення особливого значення освіти й виховання для справжнього відродження країни. Сьогодні вкрай важливо зберегти і примножити національний досвід та надбання попередніх поколінь, їх традиції, звичаї, сформувані в молоді систему поглядів, ідеалів та переконань.

Як наголошує В. Карлова, духовні цінності, які належать українському народові становлять підґрунтя їх існування та розвитку, сьогодні вони виходять на рівень національних духовних цінностей, роль яких важко переоцінити, адже будуються на особливих інтегруючих, соціалізуючих та комунікативних засадах. Найчастіше вони представлені у формі ціннісних настанов, ціннісних орієнтацій, вищих ідеалів, національних ідей та у своїй сукупності складають духовно-ціннісне ядро національної самосвідомості.

Національні цінності, в тому числі й національна гідність, як вказують дослідники, формуються в ході історичного розвитку народу, становлення громадянського суспільства. Визначальними українськими національними цінностями називають: «державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичні основи розвитку, працелюбство, духовність, сім'ю, рівноправність народів, які населяють Україну, самовідданість під час захисту Батьківщини, соціальну справедливість, колективізм, матеріальне та духовне надбання народу України, миролюбність, толерантність, доброзичливість» [83, с. 369].

Вважається, що точне визначення базових цінностей сприятиме розвитку національних інтересів, чіткому формулюванню української національної ідеї, за

яку боротиметься все суспільство, що в кінцевому рахунку приведе до позитивних зрушень у суспільній свідомості [83, с. 369].

Необхідність формування національної гідності підрастаючого покоління в цьому контексті набуває особливої актуальності, адже «від того, наскільки сформованою є національна гідність, залежить майбутнє України, її право на свободу і виживання в світі» [100, с. 44], воно має стати справжнім носієм і провідником національного відродження, мати істинний патріотизм, свою громадянську позицію та бути здатним до подвижницької праці в ім'я держави [108].

Від самої людини залежить, наскільки високо вона буде нести свою гідність і втілювати своє людське призначення. Сьогодні вже аксіомою виступає твердження, що гідність – загальнолюдська і безумовна цінність.

Гідність відносять до переліку основних і найважливіших прав людини. Про це вказується в міжнародних документах і в конституціях держав світу. Варто згадати Загальну декларацію прав людини, яка в 1948 році була проголошена і прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, в 1950 році прописана в Конвенції про захист прав людини та її основоположних свобод, в Європейській соціальній хартії (18 жовтня 1961 року), в договорі від 7 лютого 1992 року про Європейський Союз (зміни й доповнення тексту від 13 грудня 2007 року). В них наголошується, що всі люди народжуються вільними і рівними в своїй гідності і правах. Міжнародні пакти про громадянські та політичні права утверджують природну гідність всіх членів людського суспільства та називають людську гідність джерелом прав людини («права людини беруть свій початок в природній гідності людської сутності») [70].

Про утвердження людської гідності прописано й у Державних освітніх стандартах початкової загальної та середньої освіти, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Так, сказано, що

реалізація мети базової середньої освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як: «утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини...». Метою однією з освітніх галузей, зазначено в стандарті, є розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини...» [107].

Уважається, що гідність особистості, як поняття є багатограним і полісемантичним, а відтак стало предметом розгляду багатьох наук та галузей знань.

За С. Ожеговим «гідність», – сукупність високих моральних якостей, а також повага цих якостей в собі [59, с. 144].

Філософи вказують, що розуміння гідності залежить від соціальних умов. Гідність виконує важливу регулятивну функцію, оскільки в будь-якій ситуації людина мусить поводитися так, щоб не втратити власної гідності [95, с. 103]

Усвідомлення власної гідності виступає формою самоконтролю особистості, на якій ґрунтується вимогливість індивіда до себе [93, с. 135].

В Короткому психологічному словнику за редакцією В. Войтка, гідність трактується як морально-психологічне поняття, в якому фіксуються уявлення про цінність людини як особистості. Гідність розглядається й як категорія соціальної психології, як ставлення людини до самої себе і ставлення до неї інших людей. У психологічному плані гідність – це форма вияву самосвідомості та самоконтролю. Автори вказують, що такі категорії як совість, честь та відповідальність – тісно пов'язані з поняттям гідність. Вони також пояснюють,

що вивчення поняття гідність на рівні соціальних почуттів є об'єктом психології, а на рівні суспільної ідеології – етики [41, с. 41].

У Словнику з етики, гідність розглядається, як – поняття моральної свідомості, яке виражає уявлення про цінність будь-якої людини як особистості. Розуміння власної гідності поряд із совістю і честю є одним із способів усвідомлення людиною своєї відповідальності перед собою як особистістю.

В. Рибалка пише, що гідність у філософському, етичному та психологічному аспектах розуміється як особлива властивість особистості, що виявляється в усвідомленні та переживанні нею своєї соціально-психологічної цінності та індивідуально-психологічної самоцінності і як об'єкта, і як суб'єкта культури [75, с. 39].

Вчений вказує, що «в атрибутивному плані гідність особистості включає такі основні етико-психологічні, соціально- та індивідуально-психологічні риси, як:

- потреба в самоповазі, у визнанні своєї самоцінності;
- вимогливість до себе;
- авторитет;
- шляхетність;
- сумлінність;
- правдивість перед собою;
- самоконтроль;
- почуття відповідальності перед власною совістю тощо» [75, с. 41–42].

В такому розумінні поняття гідності суттєво доповнюють категоріально-поняттєвий апарат гуманістичної психології. За цим поняттям стоїть величезний культурний, духовний, творчий потенціал особистості, її величезна цінність і самоцінність, Гідність виступає одним з внутрішніх критеріїв духовності

особистості учня і педагога, їх відповідності ідеалам Добра, Краси та Істини [75, с. 42].

В Педагогічному словнику вказується, що розуміння гідності залежить від соціальних умов і від пануючої в даний час ідеології. На думку М. Ярмаченка, «гідність є невід'ємною рисою свідомості, принципом моральної поведінки людини» [67, с. 114].

На думку С. Гончаренка, «гідність» – «поняття моральної свідомості, в якому виражається уявлення про самоцінність людської особистості, її моральну рівність з усіма іншими...». Її можна розглядати як форму прояву соціальної й моральної свободи, яка включає право людини на повагу, на визнання її прав і водночас передбачає усвідомлення нею свого обов'язку та відповідальності перед суспільством [22, с. 68].

В. Чабан приходить до важливого висновку, що «когнітивна дефініція концепту «гідність» у сучасному сприйнятті – це не лише оцінка відповідності своєї особистості якостям, які затребувані в суспільстві, та своїх учинків – соціальним та моральним нормам. Це ще й усвідомлення та відчуття власної цінності як людини загалом (*людська гідність*); як конкретної особистості (*особиста гідність*); як представника певної соціальної групи або спільноти (наприклад, *професійна гідність, рицарська гідність, чиновницька* тощо); цінності самої такої спільноти (наприклад, *національна гідність, українська гідність* тощо) [96].

На думку С. Яценка, «гідність людини та її зв'язок із життям відрізняє право людини на життя від усіх інших прав. Право на життя без гідності не є правом на людське життя» І пояснює далі, що власне «існування та гідність людини ... фактично не є правом, бо людська істотність є для права трансцендентною, отже недосяжною. Тому життя людини та її гідність грають

роль в сучасних конституціях не як основні права, а як джерело права, як цінність поза правом, які є непорушними» [104].

Як пише В. Чабан, «гідність визначається через систему ставлень (ставлення людини до самої себе, інших людей, держави, суспільства), тобто є регулятором поведінки; невід'ємним правом, яке належить людині від народження; відображається у структурі особистості та нерозривно пов'язана з її самосвідомістю» [96].

Гідність, поряд з такими чеснотами, як свобода, любов, відповідальність, справедливість, визначається в якості базових моральних цінностей, що характеризують національно-культурну ідентичність особистості, рівень її вихованості [58, с. 22].

Як зазначає К. Чорна, з точки зору сучасного міжнародного права, людська гідність виражає уявлення про безумовну цінність кожної людини. Право на гідність є її невід'ємним правом [98].

Тут варто навести думку І. Бега, який вважає, що гідність це «усвідомлення і переживання особистістю самої себе у сукупності морально-духовних характеристик, що викликають повагу оточення...», «гідність має виступати надцінністю як морально-духовне утворення вищого порядку; гідність причетна до формування кожної конкретної цінності, її слід трактувати як показник вищої моральної свідомості, до якої мусить піднятися особистість [8, с. 17–30].

В. Киричок дає своє розуміння гідності, вказуючи, що на відміну від таких близьких за змістом понять, як честь та репутація, які виявляються як «оцінка відповідності своєї особистості якостям, яких вимагає від неї дане суспільство, та вчинків згідно із соціальними й моральними нормами», але й *усвідомлення та відчуття власної цінності* [34, с. 250–251].

Національна гідність є атрибутом національної свідомості, «осмисленого ставлення до себе, свого народу, держави, її мови, історії, культури.

На думку Т. Турчин «зміцнення і утвердження держави потребує вирішення надзвичайного завдання – виховання свідомого громадянина і патріота рідної землі зі сформованою національною ідеєю, ментальністю та національною свідомістю» [88, с. 61].

В національній свідомості виразно виявляються такі елементи, – вказує Л. Кулішенко:

- національна ідентифікація, що виступає як усвідомлення своєї належності до конкретного етносу, нації;
- усвідомлення єдності історичного минулого, сучасного і майбутнього свого етносу, нації та чіткі уявлення про територіальну спільність нації;
- усвідомлене особистісне ставлення до духовних і матеріальних цінностей нації, народу та потреба в їх збагаченні особистою працею, особистим внеском;
- усвідомлення власної відповідальності за теперішнє і майбутнє свого народу [45].

Як зазначає Ю. Падафет, людська гідність як основоположна філософська, правова та психологічна категорія слугує критерієм загальної оцінки особистості як гідної або недостойної людини [65]. І як зауважує В. Киричок, «характерною рисою гідності є постійне ускладнення критеріїв оцінювання та самооцінки людини» [34, с. 251].

Критеріями «гідності», які прийняті в західній філософській традиції, є такі, як моральність людини, її розумність та вільність у формуванні суджень, особистісна відповідальність, свобода і відповідальність щодо створення свого власного «Я», самовдосконалення і вольове управління собою [34, с. 251].

Іншою була східнохристиянська традиція, за якою гідність людини виявлялася у її самозреченні, в служінні вищому і її вірі в Бога [34, с. 252].

Дослідники, незалежно від приналежності до тієї чи іншої наукової школи, виокремлюють особистісну і національну ідентичність [58, с. 12].

Національна гідність має виховуватися шляхом усвідомлення себе як представника українського народу, як духовно осмислений, рефлексивний патріотизм, що поєднує з одного боку любов до свого народу, нації, Батьківщини, а іншого – з почуттям поваги до інших народів, своїх і чужих прав та свобод.

У Вікісловнику слово «національний» представлено як той, що властивий нації, національності, який відображає їхній характер, особливості, який належить даній країні або стосується її народу [106].

С. Ожегов, пояснює термін національний як той, що відноситься до суспільно-політичного життя націй, повзаний з їх інтересами або який належить нації, притаманний даній нації та виражає її характер [59, с. 320].

Як вказують І. Бех та К. Журба, «гідність людини є смисложиттєвою цінністю, оскільки кожна особистість виступає як повноправний член суспільства, а також користується всіма правами і свободами, а відтак гарантовано має право на визнання і на захист своєї гідності. Гідність – це ставлення людини до самої себе як до особистості, яка заслуговує беззаперечної поваги, а почуття власної гідності є найважливішою моральною якістю, що спонукає людину діяти саме так, як це відповідає її сутності і високому призначенню. Така людина усвідомлює власну цінність для суспільства, незалежно від того соціального статусу, який вона займає, від забезпеченості та багатства, фаху, віку, національності тощо. І. Бех довів, що існують взаємозалежні зв'язки між такими смисложиттєвими цінностями як свобода людини і почуття гідності. Приниження гідності надзвичайно вразливе для неї [8, с. 32].

Слід сказати, що почуття власної гідності і сприяє самореалізації людини, її творчому самовиявленню. Втім, кожна людина має цінувати й поважати не

лише свою гідність, але й гідність інших людей. Гідна людина та, – яка не принижується ні сама, ні принижує інших. Вона завжди чинить гуманно і справедливо. Вона ніколи не зробить боляче комусь. Як пишуть вчені, «гідність є результатом виховання сім'ї і школи і включає правовий аспект (Я – людина), корпоративний (Я – учень), сімейний (Я – нащадок і продовження славного роду), гуманістичний (Я – гуманіст), національний, етнічний (Я – українець), суспільний (Я – творець себе і держави), планетарний (Я – представник людства)» [58, с. 26].

Категорія «людська гідність», за висловом С. Шевчука, є основою Конституції та конституційного устрою держави. Більшості конституцій визнають право на гідність абсолютним та невід'ємним правом людини [52].

Людська гідність, як вказує К. Чорна, «означає значущість індивіда як людини, представника людства, попри належність до тієї чи іншої соціальної спільноти чи свого становища в суспільстві» [Чорна]

Н. Крестовська слушно наголошує, що «феномен людської гідності є надбанням цивілізації та правової культури, інакше кажучи, він не має природного характеру. Усталеним є розуміння людської гідності як визнання самоцінності людини» [43, с. 168].

З поняттям «людська гідність» пов'язані такі вічні загальнофілософські питання, як «Хто я є?», «Яка моя цінність?» – пише Л. Гудим. При цьому, автор зауважує, що «гідність людини піднімається або зменшується залежно від того, наскільки соціальні та правові цінності стали для неї правилами, увійшли в її внутрішній світ» [24, с. 108].

Як зазначає О. Бандура, гідність виступає як міра ствердження в людині особистісного начала, і далі вказує, що в структурі особистості та в практичній діяльності вона реалізується через такі чесноти, як самостійність, незалежність, відповідальність, вимогливість до себе та до інших [6, с. 46–47].

І. Федух наголошує, що «наявність сталих ціннісних орієнтацій характеризує зрілість особистості виступає як узагальнений показник рівня її духовного розвитку» [91]. Вважається, що вони складають вибіркочу, відносно стійку систему спрямованості інтересів і потреб особистості, які зорієнтовані на певний аспект соціальних цінностей [22, с. 357]. М. Ярмаченко розглядає цінність як вибіркоче ставлення особистості до матеріальних та духовних цінностей чи як систему її установок, переконань, переваг, що виражається в поведінці» [67, с. 484].

Цінності особистості існують як багаторівнева система найважливіших якостей, – вказує Л. Нагоєва. Вони утворюють систему орієнтацій особистості. На її думку, систему ціннісних орієнтацій можна розглядати як інтегративне особистісне утворення, що виражається в спрямованості особистості на ідею гуманізму, яка розкривається через категорії «відповідальність», «доброта», «повага», «співчуття», «гідність» [57].

Наведемо думку П. Ситника, предметом дослідження якого були особливості української ціннісної системи. Вчений виокремив низку духовних цінностей, які протягом всієї історії залишалися незмінними і сюди він відніс державну мову, спільну історичну пам'ять, народні традиції й звичаї, національну символіку, психологічні стереотипи суспільної поведінки, систему освіти й науки, гуманістично спрямовані світоглядні орієнтири та моральні норми. Саме зазначені цінності, вказує вчений, формують загальнонаціональний суспільний ідеал, єдину національну ідею [83]. На нашу думку цей перелік можна було б розширити, додавши до нього національну гідність.

Все означене дає можливість зробити висновок, про те, що національна гідність є важливим компонентом структури ціннісних орієнтацій особистості, а її формування має стати одним з пріоритетних завдань суспільства.

Однак, як слушно підсумовує Г. Іванюк, спираючись на слова М. Грушевського про те, що часи романтичної ідеалізації старовини минули і тепер свої ідеали ми маємо шукати не тільки в минулому, а і в майбутньому. Варто формувати національну гідність на основі поєднання національної пам'яті та усвідомлення сучасних надбань культури, оскільки лише так духовно розкріпачується людина [23; 32, с. 10].

Таким чином, розкриття сутності поняття «національна гідність» дає можливість багатовекторно підійти до питання її формування у підростаючого покоління, забезпечивши цей процес необхідною теоретичною базою. Національна гідність розглядається як сукупність високих моральних якостей та їх повага в собі, як форма вияву свідомості та самоконтролю і включає такі риси як вимогливість до себе, сумлінність, правдивість перед собою, самоконтроль, почуття відповідальності перед власною совістю.

1.2. Українська народна пісня як засіб формування національної гідності

Питання формування національної гідності сьогодні набуло особливої актуальності і це спричинено не лише зовнішніми викликами, але й усвідомленням причетності кожного до героїчної історії свого народу, розумінням власної відповідальності за майбутнє країни.

Формування національної гідності особистості завжди турбувала вчених-теоретиків, вчителів-практиків, широку громадськість та і все українське суспільство. Серед шляхів вирішення проблеми – пошук тих засобів, які б ефективно цьому сприяли і один з них – українська народна пісня.

Сьогодні необхідний глибокий і ґрунтовний культурологічний аналіз нашого історичного надбання, а як результат розробка сучасної моделі національної культури, в якій українська народна пісня може виступати одним з найдієвіших засобів виховання підростаючого покоління.

О. Морозова вказує, що сьогодні дуже важливо повернутися обличчям до духовності. І найважливіша роль в цьому процесі належить фольклору, народній музиці, адже саме вони є тим ґрунтом на якому має зростати національна культура кожного народу. Вони несуть у собі цілюще зерно національного виховання [55, с. 61].

Б. Ступаріку належать слова про те, що «суспільство, сім'я, школа мають виховати людей, які досконало знають минуле народу. Це активно сприятиме розбудові незалежної держави та її національної школи. Вони мають відповідати історичним традиціям і прагненням українського народу» [87, с. 7].

Як зазначає С. Садовенко «розвиток духовного життя українського суспільства, активне відродження вітчизняної музичної спадщини знайшли своє відображення в законах України «Про освіту», Концепції національного виховання. Без перебільшення надважливим завданням є формування духовного світу людини на основі національних культурних засад.

Здобуття Україною незалежності створює сприятливі умови для відродження національної духовної культури. Мета кожної нації – збереження своєї мови, унікальної культури, народних традицій і звичаїв, самобутньої народної творчості, а формування національної гідності у процесі спілкування з народною музикою – одна з актуальних проблем сучасної мистецької педагогіки.

Нині пісенна спадщина нашого народу відкривається все новими й новими гранями. Сьогодні до неї звертаються як до духовної скарбниці, котра живила багато поколінь наших предків і свого часу була незаслужено забутою. Дослідники наголошують, що залучення дітей до народної музики сприятиме

вирішенню проблеми відновлення зв'язків поколінь, відродження національної культури [19, с. 166].

Музична культура як частина духовної культури є невід'ємною від культури народу, якому вона належить. Своїм художньо-мистецьким змістом та естетичним впливом народна музика формує естетичну культуру особистості. Тому, вказує Ж. Борбодоев, дуже важливо, щоб народна музика найприроднішим чином впливала на особистість, виховувала її [7, с. 178].

Відомо, що кожній національній культурі притаманна власна естетико-художня картина світу. Ця картина світу відображена в усьому різноманітті художніх творів, що створені в різні історичні періоди та епохи. Музика українського народу є також певним відтворенням цієї картини. Емоційний бік пізнання, чуттєвий образ впливає на формування таких складних соціальних рис, як національна гідність, любов до Вітчизни, до своєї пісні, культури.

Використовуючи скарбницю національного народно-пісенного фонду можна ефективно закладати основи художньо-естетичного бачення світу школярами та впливати на формування їх системи цінностей.

Найкращою основою цілеспрямованого формування в школярів національної гідності є опора на національні традиції. Саме в них збереглися істинні джерела виховання – мова, усна народна творчість, пісні, природа, героїчне минуле, прагнення до волі.

Виховання національної гідності тісно пов'язане з культурою народу. З одного боку, як пишуть А. Кузьмінський та В. Омеляненко воно відображує надбання національної культури, а з іншого стимулює подальший поступ культури українського народу, суттєво впливає на творення нових духовних цінностей [44, с. 187].

Про українську пісню складено чимало легенд, вона стала предметом дослідження музикознавців, фольклористів, етнографів, педагогів, психологів. Її

багатство дає можливість кожному поколінню знову й знову долучатися до української культури як джерела мудрості, історичної пам'яті, естетичної насолоди.

Будучи складною формою музично-поетичної творчості народна пісня зайняла своє найважливіше місце в культурно-мистецькому просторі України і стала одним з найбільш ефективних засобів впливу на особистість. Вченими постійно досліджується її, так зване, «виховне та освітнє поле».

Українська народна пісня, яка дійшла до нас через віки, стала основою усієї національної музичної культури. Це та неоціненна національна спадщина, яку необхідно дуже дбайливо зберігати, плекати й розвивати. Дослідники усього світу говорять, що українській народній пісні властиві багатство слова та мелодика, точність слововираження, висока емоційність та історична достовірність. У кожній пісні розкривається душа українського народу, його характер, естетичні смаки, переконання, моральне ставлення до оточуючої дійсності і тих суспільних явищ, що відбуваються. Пісня – це й надзвичайно вагома частка світогляду народу, його освіченості та моралі [26, с. 69].

Г. Дідич наголошує, що безпосереднє знайомство школярів з народнопісенною творчістю, вивчення її живого побутування є надзвичайно важливим для збагачення їх творчої фантазії, розвитку уяви. Воно сприяє вихованню національної самосвідомості, патріотичних почуттів та національної гідності. Такі твори народного мистецтва вчать помічати і бачити красу рідного краю, виховують повагу до інших, є незамінним засобом виховання.

Велике педагогічне значення має висока художня достовірність і доступність української народної пісні. Виховання особистості здійснюється на її кращих зразках, розвиваючи високі естетичні та моральні якості, світогляд, художній інтерес, інтерес до національного музичного фольклору, смак, фантазію, природні задатки та обдарування. Наділена особливими виховними

якостями, високою художністю, піднесеністю і простотою, українська народна пісня легко сприймається і засвоюється.

Народна пісня є ефективним засобом морально-естетичного виховання особистості. В ній передаються моральні та світоглядні позиції. Основними компонентами виховного потенціалу української народної музики є її особливе інтонаційне багатство, наспівність, простота мелодичної лінії, ритміка, тісний органічний зв'язок поетичного тексту і музики, невичерпна емоційність, достовірність, бездоганний виклад думки, чистота музичного образу та правдивий зміст [26, с. 70].

Вивченню української пісні були присвячені праці А. Іваницького, В. Дубравіна, Г. Сковороди, А. Духовнича, М. Чернопиского. Ідеї формування національної гідності відстоювали Х. Алчевська, Б. Грінченко, М. Драгоманов, О. Духнович, В. Карамзін, М. Костомаров, І. Котляревський, М. Максимович, Л. Українка, І. Франко та ін.

Сьогодні українська пісенна спадщина виступає унікальною пам'яткою історико-культурних надбань народу та безцінним засобом збагачення сучасної мистецької педагогіки. За висловлюванням Г. Ващенка посередництвом пісні ми розмовляємо і спілкуємося з попередніми поколіннями, розуміємо їх почуття, надії, сподівання [13, с. 20].

Як пише Т. Коваль, всенародна любов до пісні – це вияв глибинного духовного начала людського життя. Кожна людина генетично має в собі зачатки тієї музичної свідомості та музичної пам'яті на яких у далекому минулому виростала могутня стихія народного музичного мистецтва [37]. Варто додати й слова видатного педагога-гуманіста В. Сухомлинського «Мелодія і слово рідної пісні – це могутня виховна сила, яка розкриває перед дитиною народні ідеали і сподівання» [12, с. 208].

О. Отич наголошувала, що музичний образ народної пісні загострює емоційну чутливість дитини, а її мелодія активно пробуджує яскраві фантазії, тим самим доносячи до дитячої душі не лише красу навколишнього світу, а й людську велич та гідність. Постійно слухаючи і вивчаючи народну пісню ми розвиваємо в дитини здатність тонко відчувати музику, ми робимо її потреби й устремління світлими та благородними [63, с. 173].

Як вказує Т. Коваль, українська народна пісня має особливу здатність формувати в дитини розуміння краси навколишнього світу, захоплюючої природи рідного краю. Вона виховує витонченість світосприйняття, розвиває смаки, духовні потреби, розширює інтереси, активізує художньо-творчі здібності та, як результат, формує емоційно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва [37, с. 332].

Виховання національної гідності – одне з найважливіших завдань сьогодення. Воно передбачає формування особистості, яка може правильно співвідносити цінності й ідеали. Особлива роль тут належить школі. Вона вчить не лише бути скромними, чесними та працьовитими, вона вчить любити свою Батьківщину, відчувати повагу до своєї нації та свого народу. Виховання на народній пісні може розширювати, поглиблювати і систематизувати знання дітей про моральні норми і правила поведінки.

Г. Дідич зазначає, що «в процесі багатовікової практики українського народу викристалізувались провідні принципи морально-естетичного виховання дітей засобами українського музичного фольклору, які репрезентують сукупність основних смислово-положень та визначають принципове спрямування, зміст, організацію виховних дій тощо» [26, с. 67–68].

Формування національної гідності школярів засобами української народної пісні є невід'ємною частиною національного виховання. При цьому

визначальним чинником є успадкування підростаючим поколінням багатства духовної скарбниці народу, його самобутньої ментальності [26, с. 68].

В. Левицька та О. Денесюк вказують, що поставивши за мету виховання патріотизму, національної гідності вчителі мають пам'ятати, що до цього питання підходити лише формально в жодному разі не можна, приурочуючи ознайомлення з піснями до певних історичних подій чи дат. Музичне виховання має вбирати в себе всю внутрішню культуру, особливе й шанобливе ставлення до пам'яток історії, людську гідність, лицарську вихованість, ввічливість та відкритість, чесність і ще цілу низку чеснот, якими споконвіків славився український народ [46].

Як зазначають С. Гладка та Е. Печерська, потреба слухати та виконувати народні пісні може з'явитися у підлітків лише в тому випадку, якщо з дитинства їм прищеплювати інтерес і любов до них.

Творче освоєння української народної пісні може здійснюватися в різних видах музичної діяльності: хоровий спів, слухання музики, інструментальне музикування, музично-ритмічні рухи тощо.

Як зазначає Ю. Юцевич «відродження української духовності безпосередньо пов'язане з відродженням традицій народного співу. Передаючись від покоління до покоління, народна манера співу, яка ґрунтується на комплексі мовних, фізіологічних, психологічних та інших факторів є одним із чинників естетичного виховання [102, с. 255].

Народна пісня, народжена життям, у високохудожній формі відображає саме життя. Про неї говорять як про невичерпне джерело, з якого нащадки дізнаються про минуле свого народу, композитори черпають натхнення [55, с. 61].

Як пише О. Морозова, народна пісня своєю наспівністю позитивно впливає на психіку людини, виступає засобом розвитку музичного слуху

Національна культура це увесь устрій життя народу, система цінностей, світоглядних орієнтирів та система взаємовідносин, вона є способом людського буття. Пісенна культура не є сталою величиною. Це завжди процес, це шлях розвитку.

Українська народна пісня це величезний мистецький пласт, що постає як малодосліджений феномен. Розглянемо їх у широкому історико-культурному та виховному контексті.

У словнику Ю. Юцевича знаходимо, що *пісня* – найбільш поширена форма вокальної музики, що поєднує словесний та музичний образи. За різними ознаками здійснюється їх жанрова класифікація. Серед них:

- народні та професійні;
- ліричні, героїчні, хороводні, обрядові;
- за походженням (міські, сільські, бурлацькі, стрілецькі тощо);
- за складом (одноголосні та багатоголосні);
- за формою виконання (сольні, ансамблеві, хорові, без супроводу та із супроводом тощо) виконавців.

В цьому ж довіднику є трактування поняття «народна пісня». Це «невеликий, як правило, куплетний музично-поетичний твір, що втілює специфіку кожного народу, його риси. Так, українській народній пісні притаманне необмежене багатство жанрів та складу виконавців.

Для української народної пісні притаманна повторюваність, мігруючі блоки, простота і ясність стилістики, строга послідовність композиції. При усній її передачі слово виступає в органічному поєднанні з інтонацією, жестом, мімікою. Для народної пісні характерною ознакою є і її варіантність, а відтак важко встановити оригінал.

Втім саме така варіантність з точки зору пізнавального та виховного впливу на особистість має особливе значення. Багатоплановість, різноманіття,

образність у поєднанні з глибоконаціональним мелосом стають засобом, що безпосередньо впливає на формування естетичних смаків, дає відчуття кожній особистості власної належності до багатой культури України тощо [29, с. 7].

Автори «Антології української народної пісні» вказують: «годі й перелічити всі різновиди, осягнути усе розмаїття творчості, яку ми по праву вважаємо високохудожнім скарбом культури і мистецтва українського народу, чия невичерпна талановитість, високе естетичне чуття й гострий розум і тепер продовжують примножувати і збагачувати духовну спадщину, що громадилася віками. Дослідники говорять «хоч би якими різними не були обрядова фольклорна пісня і марш, народна лірична пісня – вони об'єднані спільною прикладною функцією, яка має багатоманітні вияви, що стосуються не лише задоволення вузькопобутових потреб, а й відображають народну філософію, політичні прагнення, моральні норми та естетичні принципи народу. Вони відображають його менталітет, бажання волі, відчуття справжньої національної гідності. Микола Гоголь писав, що для українців народна пісня – це і поезія, й історія, і батьківська могила, що українські пісні – це народна історія, жива, яскрава, сповнена барв, істини, історія, яка розкриває все життя народу [Закувала, с. 9].

Серед великого блоку української пісенної творчості можна назвати **пісні літературного походження** – це твори поетів, до яких український народ склав мелодії. У своїй більшості такі пісні в уснонародному побутуванні згодом фольклоризувалися. Такі твори мають чітку віршовану форму, наділені елементами літературної поетики, загальнопоширену нормативну лексику. Вони виступають як багатожанровий різноматичний пласт народного мелосу від обрядового до необрядового. Народнообрядові пісні покликані супроводжувати традиційні обряди та звичаї. З необрядової пісенності найбільшого поширення набули ліричні твори, що віддзеркалюють настрої людини. Одним з таких

різновидів – народний романс. Дослідники характеризують його як психологічно заглиблене, деталізоване відображення почуттів і настроїв героя [89, с. 300].

Перлиною народної творчості є епічні пісні (думи, балади, історичні пісні), які розкривають витoki духовності, історію становлення і розвитку рідного краю. Ці твори навіть через століття дають можливість відчутти постаті, характери, типові риси козаків.

Пісні-хроніки або співанки-хроніки. Це свого часу досить поширений пісенний епічний жанр з яскравим інформативним спрямуванням. В ньому достатньо деталізовано описуються героїчні події, що мають хронологічну послідовність розгортання. Дослідники-фольклористи відносять даний жанр до розряду так званих «новотворів», які побачили світ під впливом змін суспільного устрою, важливих історичних подій і написаний, так би мовити «по гарячим слідам». В таких творах майже не користуються таким прийомом, як художній домисел. Таким творам властиві висока точність, документальність у зображенні героїв і подій. Оскільки такі пісні народжуються одразу після певних подій, то й рівень типізації дійсності в них досить низький. Втім, саме такі пісні наповнені правдивою неперекрученою чи переінтерпретованою інформацією і доносять історичну правду [89, с. 305].

Бурлацькі пісні є порівняно невеликою тематичною групою українських народних пісень, в мотивах яких відображенні умови життя і праці бурлаків. Їх ідейно-тематичний зміст близький до наймитських, заробітчанських, а також сирітських, чумацьких та рекрутських пісень.

Найпоширенішими темами виступають бідування бурлаків на чужині, їх туга за родиною та бідкання з приводу лихої долі. Більшість таких пісень пронизана сумом, який породжує безпритульне життя на чужині, тривожні думки про далеку та осиротілу родину, жура за змарнованими роками [89, с. 38].

Гайдамацькі пісні – це історичні пісні часів визвольної боротьби українського народу. Свою назву вони отримали від слова «гайдамака», що з турецької означає бунтівлива людина. З історії відомо, що серед гайдамак були селяни-втікачі, ремісники, переселенці, які збиралися в гайдамацькі ватаги, мали значну підтримку козаків-запорожців, нападали на панські маєтки, карали прислужників поневолювачів.

Історія визвольної боротьби українського народу відображена в численних гайдамацьких піснях. В них йдеться про втечу селян у степи, перехоплення та покарання втікачів. Цікавою деталлю є те, що в окремих загонах гайдамак були кобзарі-бандуристи, яких глибоко поважали українці та боялися вороги. Багатьох з них свого часу стратили.

Думи – жанр українського речитативного народного героїчного епосу, що виконували мандрівні співці-музиканти – кобзарі та бандуристи. Найінтенсивніше думи розвивалися у часи героїчної боротьби українців зі своїми поневолювачами. Вони яскраво відображають волелюбність народу, його палку любов до рідного краю, прославляють мужність захистників, козацьке лицарство, засуджують зрадників та віровідступників, що зневажають народну мораль, народні звичаї тощо [89, с. 88–89].

У сьогоденнішому побуті українського народу виконання дум набуло інших форм. У складі професійних і самодіяльних ансамблів, капел, тріо, солістів виступають і народні митці і професійні виконавці.

Історичні пісні – представлені як лірико-епічні фольклорні твори, що змальовують конкретні історичні події та історичних постатей. Найвагомішою підставою їх окремого вивчення є історична конкретність змісту. За структурними ознаками історичні пісні представлені як сукупність різнотипних жанрів, що пов'язані з історією. Історичні пісні вважаються відносно багаточисельними. В них відобразились зміни суспільного ладу, релігійно-

обрядова історія, боротьба з іноземними поневолювачами. Часто історичні пісні яскраво відображають міжнаціональні стосунки з сусідніми народами, тому їх інколи називають ще й політичними піснями.

Всі пісні складають єдиний пісенний літопис українського народу, його ментальність, історичну пам'ять та мають виняткову пізнавальну цінність. Головним лейтмотивом історичних пісень є боротьба проти поневолювачів, за свою мову, національну та людську честь і гідність. Вважається що високий ідейний потенціал історичної пісні у тому, що український народ ніколи не зазіхав на чужі землі, а сповідував загальнолюдські ідеали свободи, рівноправ'я, справедливості та козацької вольності.

У порівнянні з ліричними піснями, історичні – значно більші за обсягом, мають сталу мелодію. В них часто зустрічається художній паралелізм, присутній романтичний ореол чи гіперболізація лицарських якостей, а відтак дані пісні характеризуються не конкретикою тих чи інших фактів, а виражають художній образ епохи, певної ситуації чи характер героя [89, с. 170].

Наймиські та заробітчанські пісні. Це цілий тематичний пласт народної лірики, що відображає настрої, умови побуту і соціальний стан наймитів. Як суспільно-історичне явище наймицтво було досить поширене. Їх незабезпеченість, необхідність працювати на багатіїв. Основними мотивами була важка непосильна та виснажлива праця, нарікання на важкі умови, туга за родиною. Низкою мотивів наймицькі пісні часто перегукуються із сирітськими. І хоча сьогодні ці пісні майже не побутують, однак їх вивчення дає можливість глибше зрозуміти епоху, проникнутися духом бажання до свободи та незалежності [89, с. 261].

Повстанський фольклор та повстанські пісні – це збірна назва різножанрових творів усної народної словесності, зміст яких відображає героїчну національно-визвольну боротьбу українського народу. Це потужний пласт

новотворів широкого тематичного, географічного та жанрового діапазонів. Нескореність духу, національна гідність, патріотизм, незламність бажання отримати справжню свободу – все це закодовано в образному змісті і настроях повстанських пісень.

В пісенному літописі України особливе місце належить **козацьким пісням**. Створені народом, вони віддзеркалюють його характер, одвічні цінності, мрії та сподівання. Не випадково, що включення їх до репертуару аматорських чи професійних колективів, до переліку творів, що вивчаються на уроках музичного мистецтва чи використовуються в якості музичних ілюстрацій на тих чи інших мистецьких масових заходах є абсолютно природним і закономірним.

У довідковій літературі поняття «козацькі пісні» розглядається як «...умовний різновид українських народних пісень, що пов'язані з історією козацтва». Їх визначальним критерієм виступають не жанрово-стильові особливості, а саме тема. Дослідники козацьких пісень зацентровують увагу на тому, що їх семантичним центром завжди була Україна [105, с. 496].

Сьогодні українські козацькі пісні внесені до переліку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО [109]. Будучи визнаними в усьому світі як витвір мистецтва вони продовжують жити і виконувати важливу соціальну функцію. Їх виховне значення важко переоцінити

Як зазначає Т. Ковальчук, «козацтво, уособлюючи легендарне минуле українського народу, завжди було синонімом свободи, людської і національної гідності, лицарської доблесті... високого благородства» [39]. Ці чесноти з часом не втрачають своєї вартості і служать справжнім еталоном для наслідування. Честь і гідність поряд із життям, здоров'ям, недоторканістю і безпекою виступають найвищими соціальними цінностями, які задекларовані в Конституції України.

У Філософському словнику поняття «гідність» тлумачиться як одна з основних позитивних ознак людини як особистості, міра ствердження в людині особистісного начала [94, с. 119].

Козацькі пісні наскрізь пронизані цим началом. Дуже важливо, щоб знайомство з ними починалося ще в дитинстві. Розповіді про пісню, ознайомлення з її змістом, роздуми дітей в контексті сюжету пісні, робота над її інтерпретацією, виконання у відповідному характері – все це залишає помітний слід у свідомості дитини, формує її особистість.

Долучення до історичної правди, художнє осмислення подій дозволяє сьогодні продовжувати традиції козацького виховання, яке упродовж століть давало плідні результати.

Оновлений інструментарій, нові технічні можливості запису та аранжування дозволяють зазвучати козацьким пісням по-сучасному не втрачаючи при цьому своєї автентичності і виховного значення. Створені сучасними композиторами твори, в яких оспівується героїчна історія козаччини разом з піснями, що збереглися в народній пам'яті виступають дієвим засобом формування національної гідності особистості.

Особливим виховним потенціалом наділені **календарно-обрядові пісні**, які зазвичай виконувались під час різних народних свят та обрядів і були тісно пов'язані ще з язичницькими віруваннями. Це один з найдавніших пластів народних пісень, що дійшли до наших днів.

Безпосереднє залучення дітей до народних обрядів, активне художньо-педагогічне спілкування з ними під час проведення свят можуть виступати запорукою виховання позитивного ставлення до українських народних традицій та в сконцентрованому вигляді доносити до школярів знання про обрядовість українців, сформувати позитивні риси характеру – щедрість, гостинність, доброзичливість та милосердя [5].

Ще один узагальнений термін «**музичний фольклор**».

На думку С. Садовенко музичний фольклор можна визначити як народну музично-поетичну творчість, важливу частину національної музичної спадщини, що включає інструментальну, вокально-інструментальну, музично-танцювальну колективну творчість народу, яка існує, в більшості, у неписемній формі і передається від покоління до покоління народними митцями та виступає як поліфункціональне етнокультурне явище, і є віддзеркаленням способу музичного мислення українського народу [82, с. 54–55]. Вивчення музичного фольклору, залучення до нього учнів неодмінно сприятиме усвідомленню дитиною її особливого відношення до національної культури, її традицій. На цьому ґрунті абсолютно природним стане формування патріотичних почуттів, морально-етичних якостей, формування національної гідності та розуміння причетності до історії свого народу.

Дитячий пісенний фольклор – це сукупність багатьох пісенних жанрів, що призначені різним віковим групам дітей з метою їх залучення до традиційної народної культури. Існують різні підходи до їх вивчення та погляди на їх сутність. Одні вчені, наприклад, вважають, що дитячі фольклорні пісні – це творчість дорослих для дітей і яка згодом стала дитячою, окремий напрямок – власна дитяча творчість у повному сенсі цього слова.

Дитячий пісенний фольклор це поліфункціональний феномен, в якому поєднується успадкування народної традиції і стихійне переймання від дітей до дітей. Вчені відзначають синкретичність дитячого музичного фольклору, який об'єднує елементи поезії, музики, танцю, драми. Також вони додають, що на зміст і форму кожної групи творів впливають особливості психології і світосприймання дітей, а також соціально-історичні та побутові умови розвитку. Такі твори мають пізнавальну, виховну та естетичну функції [89, с. 81].

Дитячий пісенний фольклор завжди викликав особливий інтерес вчених-теоретиків та вчителів-практиків. Його використання дозволяє вирішити широке коло завдань, що пов'язані з музично-естетичним вихованням дітей, в якому виховання національної гідності знаходиться на чільному місці.

С. Садовенко наголошує, що високий мистецький рівень, невичерпна енергія, емоційна насиченість українського музичного фольклору, широке жанрове розмаїття яскраво відбивають світогляд та естетичні ідеали, ментальність самого народу. Будучи відображенням естетичних та етичних ідеалів, історії країни, філософії, вірувань український дитячий музичний фольклор має важливе соціально-педагогічне значення [82, с. 53].

Вчена вважає, що національний музичний фольклор є найбільш природнім підґрунтям, основою для музично-естетичного розвитку, музичної культури.

Особливості національного дитячого музичного фольклору, його безпосередня природність, спонукають дітей до творчості, розкривають їх творчий потенціал.

Народна пісня, що народжена життям у високохудожній формі реалістично відображає усі його грані. Вона лягла в основу творчості багатьох композиторів, які своїм талантом надали пісням нового життя.

О. Олексюк вважає, що відродження національної духовності – це перш за все відродження естетичних цінностей народу, його соціально-історичного досвіду, втіленого в різних формах національної культури, зокрема в народній пісні. Вчена пише, що «емоційно-моральний відгук, породжений неповторністю українського мелосу, створює унікальну можливість переживання та усвідомлення героїчного шляху українського народу [60, с. 63].

О. Олексюк пропонує розглядати українську народну музичну творчість як феномен культури з двох позицій. Першої – як самостійної естетичної цінності, завданням якої буде вивчення «інтонаційного словника» української народної

творчості, розвиток виконавських умінь та навичок, формування здатності до естетичного сприймання народно-пісенних творів. Друга позиція – розгляд народно-пісенних творів як національного культурно-історичного та морально-естетичного явища, при якому відбувається глибоке проникнення в стиль національного музичного мислення, розуміння його як унікального явища [60, с. 63].

Вчені наголошують, що народна пісня як вид мистецтва високої соціальної активності має важливе значення для розвитку процесів, які зумовлюють етнічну інтеграцію. Пісня здатна мобілізувати, об'єднати борців за спільні дії, особливо коли йдеться про захист соціальних і національних прав. Питома вага народної пісні в культурному житті України завжди була значною. Дослідники навіть наголошують, що рівень пісенної культури народу є правдивим і яскравим показником його загального духовного розвитку. Пісня може стати символом, знаком доби, піднятися до атрибутики державного значення [29, с. 9]

Відображаючи народну свідомість у специфічних формах, народна пісня збагачує свідомість, відстоюючи високі громадські та морально-естетичні ідеали.

Відомо, що чим вища художня культура людини, тим точніше вона оцінить народне мистецтво і тим точніше відчує його естетичну вартість. Новітня культура не поглинає попередню чи давню, а живиться з неї як невичерпного джерела. Розширюються художні горизонти сучасного українця, але вони стоять на міцному фундаменті національної культури, в якій відчуття гідності за власну історію є визначальною [29, с. 18].

Таким чином українська народна пісня є одним із найефективніших засобів формування національної гідності. Маючи потужний виховний потенціал, вона виступає найдієвішим засобом виховання. Втім, як відмічають вчителі-практики використання потенціалу народної пісні є недостатнім, і це потребує

теоретичного обґрунтування та впровадження сучасних методик в практику художнього виховання.

Висновки до першого розділу

Виховання національної гідності – одне з найважливіших завдань сьогодення, що ставить за мету формування особистості, яка може правильно співвідносити цінності та ідеали.

Людська гідність відноситься до переліку найважливіших прав і виступає їх джерелом, що зафіксовано в міжнародних документах та конституціях майже всіх країн світу. Життя людини та її гідність виступають як цінність поза правом, які вважаються непорушними.

Гідність є багатограним та полісемантичним поняттям, що робить його предметом розгляду багатьох наук – філософії, соціології, етики, психології, педагогіки тощо. Різнобічний підхід до вивчення феномену «гідність» дав можливість глибше розкрити його сутність.

Гідність з одного боку виступає як сукупність високих моральних якостей та їх повага в собі, з іншого – як форма вияву свідомості та самоконтролю. В морально-психологічному аспекті дане поняття відображає уявлення про цінність людини як особистості, її ставлення до себе й інших людей та є одним з внутрішніх критеріїв духовності особистості. Почуття гідності виявляється як усвідомлення та переживання особистістю соціально-психологічної цінності та індивідуально-психологічної самоцінності.

Гідність розглядають як усвідомлення особистістю свого обов'язку та відповідальності перед суспільством. Відтак її можна віднести до морально-духовного утворення вищого порядку і розглядати як надцінність.

Гідність включає такі риси, як: потреба в самоповазі, вимогливість до себе, авторитет, шляхетність, сумлінність, правдивість перед собою, самоконтроль, почуття відповідальності перед власною совістю.

Національна гідність має виховуватися через усвідомлення себе як частини народу, через усвідомлення своєї причетності до його історії, поваги до таких цінностей, як спільна історична пам'ять, народні традиції та звичаї, національна символіка, державна мова, психологічні стереотипи, суспільна поведінка, моральні норми, світоглядні орієнтири тощо.

Ефективним засобом виховання національної гідності є українська народна пісня. Їй характерне невичерпне образно-інтонаційне багатство. В ній відображені історія, побут, менталітет українського народу, його душа, в ній втілено високохудожній і правдивий зміст. Будучи перевіреним протягом століть засобом виховання українська народна пісня не втратила свого виховного потенціалу й сьогодні. Вивчення її живого побутування є надзвичайно важливим для збагачення творчої фантазії дітей, розвитку їх уяви, сприяє вихованню національної самосвідомості, патріотичних почуттів.

Використання національного народно-пісенного фонду дозволяє ефективно закладати основи художньо-естетичного бачення світу, впливати на формування її системи цінностей, активно розвивати національну гідність школярів

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

2.1. Проблема формування національної гідності особистості в вітчизняній теорії і практиці художнього виховання

Український фольклор був головним джерелом творчості багатьох українських композиторів, які активно використовували його і у своїй музично-педагогічній діяльності.

Визначною віхою розвитку української музичної педагогіки стали ідеї видатного діяча української музичної культури, ушлякеного майстра хорової мініатюри, неперевершеного інтерпретатора української пісні, талановитого вчителя *Миколи Дмитровича Леонтовича*. Його педагогічні ідеї розкриті в навчально-методичних посібниках, в яких відбиті знання і досвід праці музиканта, багатий дидактичний матеріал, дібраний для навчання дітей нотної грамоти і співу, художні обробки українських народних пісень, розраховані на учнівське виконання. Музичне виховання у масових школах композитор пов'язував з піснею, як найправдивішим, за своєю етичною і художньою сутністю життєвим явищем, зрозумілим і доступним для дитячого сприймання. Він послідовно дотримувався принципу визначальної ролі фольклору в музичному навчанні й вихованні усіх без виключення дітей.

Важливо підкреслити, що композитор прагнув використати й пристосувати до місцевих умов не лише традиційний вітчизняний і західноєвропейський досвід у галузі музичної освіти, а й досягнення українських композиторів, які приділяли багато уваги й творчих зусиль музичному вихованню дітей. Слід зазначити, що

цими принципами керувалися М. Лисенко, Я. Степовий, К. Стеценко В. Верховинець, С. Людкевич та ін.

Слід відмітити глибоко гуманістичну спрямованість ідей М. Леонтовича, який прагнув до виховання особистості музикою, звеличення її духовного життя. Усією своєю композиторською, педагогічною і громадською діяльністю він утверджував ідеали музичного просвітництва, відстоював ідею обов'язкового музичного навчання [47, с. 9]

Особливе місце у музично-педагогічній спадщині композитора займають його методичні розробки. І сьогодні користується великим попитом серед учителів загальноосвітніх і мистецьких шкіл його «Практичний курс навчання співу у середніх школах України». Побудований підручник на музично-пісенному фольклорі.

З великої кількості вміщених народних пісень значна частина є відомими хоровими обробками самого М. Леонтовича. До свого підручника він ввів народні пісні зі збірок М. Лисенка, К. Стеценка, записи К. Квітки і Л. Українки. Композитор пропонував починати з безнотного співу на основі народних мелодій, які вважав незмінними в оволодінні нотною грамотою. Чимало пісень підручника можуть бути використані для шкільного хору. Не маючи інструментального супроводу, цей матеріал буде корисний для виховання навичок акапельного хорового співу, що так характерно для народної співочої практики. Природа окремих народних пісень дає можливість відтворити фольклорну манеру виконання [28, с. 93]. Залучення дітей до виконання кращих фольклорних зразків має на меті не лише сформувати їх музичні здібності чи розкрити творчий потенціал. У такій діяльності у них формуються естетичні почуття, смаки, виховується любов до кращих надбань народу, їх національна свідомість, самосвідомість, національна гідність.

Народна пісня посідала особливе місце в житті М. Леонтовича. Ніхто, як він не вмів та глибоко «прочитати» пісню і відтворити своє прочитання для слухачів. Композитор ділився з ними своїми роздумами. Він вважав за необхідне сформулювати власні творчі принципи, свій підхід до проблеми художніх обробок народних пісень. Музика композитора є глибоко національною, а відтак має великий виховний потенціал [47, с. 46].

Усе, що зібрано у посібнику М. Леонтовича свідчить про те, що в Україні тоді склалася своєрідна музично-педагогічна школа, яка відіграла помітну роль у вихованні дітей. Варто відзначити, що його методичні положення зберегли свою актуальність і донині, хоча музично-педагогічна наука і практика не стоять на місці і постійно вдосконалюється. Особливо цінним є той запропонований композитором і педагогом дидактичний матеріал, що міститься в посібнику [47, с. 10].

Слід зазначити також, що актуальними залишаються ідеї М. Леонтовича щодо провідної ролі народної пісні в музично-естетичному вихованні, у формуванні національної гідності, розвитку музично-творчих здібностей дітей, опори на інтонаційно-ладову і метроритмічну основу української музики тощо. На цих ідеях будується й сучасна концепція музичного виховання на основі української національної культури, концепція національного виховання, важливою складовою якої є формування національної самосвідомості та національної гідності.

Значущість педагогічних ідей музиканта-педагога полягає ще й в тому, що вони виходять далеко за межі вітчизняної музичної освіти і мають своє відбиття в діяльності зарубіжних педагогів. Серед них варто відзначити угорського композитора, фольклориста і педагога Золтана Кодая. Ідеї його методичної системи переплітаються з ідеями українського композитора М. Леонтовича. З. Кодай розглядав питання музичного виховання у контексті гармонійного

виховання людини в рамках універсальної культури, що складається, на його думку, з традицій, смаку, духовної цілісності. Він також переконаний в тому, що скарби старовинної селянської народної пісні повинні стати надбанням усього народу. І тому основою музичної культури нації, а отже музичного виховання, на думку угорського композитора, має стати народна музика. З. Кодай, так само як і М. Леонтович головного значення на музичних заняттях надавав хоровому співу, базуючись на матеріалі народних мелодій [62, с. 12].

Таким чином, педагогічні ідеї угорського педагога-музиканта багато в чому переплітаються з поглядами українського композитора, вбираючи в себе їх головну мету, а саме виховання музичної культури молоді на основі національних традицій, формування національної гідності засобами української народної пісні.

Такі переконання ще раз дають змогу впевнитись у неповторній самобутності, геніальності М. Леонтовича, передусім як педагога, гуманіста, глибоко національного за своєю суттю. Саме тому його педагогічна спадщина покликана відігравати позитивну роль у становленні і розвитку сучасної системи мистецької освіти в Україні, чільне місце в якій має належати вихованню національної самосвідомості підростаючого покоління, його національної гідності.

Особливе місце серед видатних композиторів і педагогів належить Миколі Віталійовичу Лисенку. Його педагогічна діяльність була значною мірою пов'язана з вихованням дітей шляхом залучення їх до скарбниці народної музики, і це не випадково, адже все життя М. Лисенко присвятив збиранню фольклору і утвердженню його як наймогутнішого засобу естетичного виховання.

Дати освіту народові на підвалинах народних, прищепити любов до рідної пісні з перших же кроків навчання – про це мріяв митець, як і багато інших його сучасників. Композитор був переконаний, що музично-образне виховання на

кращих фольклорних зразках, на народній пісні – є важливими засобами формування особистості. Щоб не втратити лінії історичного розвитку музично-поетичного мистецтва, М. Лисенко цілеспрямовано розшукував та одну по одній фіксував зразки давніх пісень. Так була створена збірка пісень «Молодощі», в якій митець зібрав зразки дитячого фольклору, пісні для юнацтва та дорослих. Він ввів до збірки не лише пісенні мелодії з текстами, але зафіксував зразки танцювальної музики та подав коментар різноманітних весняних ігор.

Збірка «Молодощі» є справжня скарбниця народного мистецтва. В цьому життєдайна сила унікальної праці композитора, спрямована на пробудження у душі дитини широкої гами почуттів, зміцнення її розумових сил, що можуть розвиватися лише серед живої природи, коли думка вільно переключатиметься на реальний образ і навпаки [48, с. 4].

Засвоюючи хореографічні, музично-поетичні твори, діти навчатимуться бачити красу мистецтва і природи. Саме цього і бажав композитор. М. Лисенко великого значення надавав поєднанню зорових і звукових образів ритмікою рухів, фантастики з реальністю, тому й не дивно, що казкові сюжети лягли в основу його трьох дитячих опер – «Коза-Дерева», «Пан Коцький» та «Зима і весна».

Виховання дітей на матеріалі українського фольклору, української народної пісні було для митця визначальним. М. Лисенкові вдалося на зібраних ним високохудожніх зразках народної творчості показати поступ народних музично-поетичних жанрів. Вивчаючи їх, учні зможуть збагнути перехід від простих до більш складних форм, історичну послідовність й універсальний характер еволюції тематики, образності, музичної мови. Але така увага до фольклору і його використання у музичному вихованні не вичерпували лише ці можливості – вони значно ширші і стосуються таких важливих аспектів як виховання любові до національних цінностей, поваги до звичаїв, повага до

родини, батьків. Це у свою чергу є важливими складовими самосвідомості, а в кінцевому рахунку і національної гідності особистості. Вивчаючи народну пісню, знайомлячись із історичним минулим, яке закарбувалося у фольклорних джерелах – діти стають продовжувачами національних традицій.

Цінним внеском М. Лисенка у вітчизняну мистецьку педагогіку була його ще одна праця. Це збірка пісень у хоровому викладі, адресованих учням молодшого й старшого віку в народних школах. Основу її склали пісні майже всіх жанрів, в тому числі й дитячі. У передмові композитор вказує на різноманітність жанрів збірника (пісні календарного циклу, побутові, історичні та ін.) і вказує на особливу цінність народної пісні в житті нашого народу.

Отже, фольклор та народна пісня є важливим джерелом композиторської і педагогічної діяльності М. Лисенка. У фольклорі композитор вбачав «внутрішній світ українського народу, його історію з її пристрасними, бурхливими поривами». М. Лисенко писав, що народна музика «змальовує історичне минуле й буденне життя народу з його заповітними ідеалами та з сімейно-домашніми радощами й горем» і дає «багатющий запас матеріалу для естетичної розвитку особистості» [48, с. 21].

До фольклору зверталися й попередники композитора, але новаторство його в тому, що він записуючи, опрацьовуючи й вивчаючи український фольклор протягом усього життя, глибоко проник у природу народної музики, досягнув особливості народного музичного мислення, народної мелодики, ладової системи, ритміки, народного багатоголосся, зумів це творчо використати і перевтілити у власному стилі, а ще виявив неабиякий педагогічний талант. З точки зору сьогодення педагогічні ідеї М. Лисенка є особливо актуальними, адже зрозуміло, що саме залучення підростаючого покоління до джерел народної творчості формує його найважливіші громадянські якості, виховує справжніх патріотів з високим рівнем національної самосвідомості та національної гідності.

Серед композиторів-педагогів, чий творчий доробок дедалі ширше використовується на уроках музичного мистецтва чи на музичних заняттях чільне місце належить учневі і послідовникові М. Лисенка – Кирилові Григоровичу Стеценку – композитору і педагогу, автору пісень, хорів та опер-казок для дітей, а також методичних посібників для вчителів загальноосвітніх шкіл.

Все свідоме життя К. Стеценка було присвячене школі: викладав співи та проводив велику позакласну і позашкільну роботу з музично-естетичного виховання дітей. Він широко пропагував українські народні пісні і твори видатних композиторів. Розвиваючи і творчо застосовуючи принцип народності, К. Стеценко у доборі дидактичного матеріалу для навчання дітей співом передусім спирається на народну пісню.

К. Стеценко вважав, що народна пісня має відігравати активну роль у духовному житті сучасних йому поколінь, будити національну свідомість, виховувати патріотизм, формувати національну гідність. Як бачимо, ці ідеї не втратили своєї актуальності і сьогодні.

Митець належав до плеяди українських композиторів, які на початку ХХ ст. почали шукати нові методи опрацювання народної пісні для глибокого й індивідуального розкриття змісту її музичних образів [90, с. 42].

К. Стеценко, як вже було зазначено, був відомим свого часу педагогом, який вніс багато цінного в методику викладання співу у школі. Метою викладання музичного мистецтва в масовій школі він вважав розвиток музичних здібностей і естетичних почуттів дітей, основою музичного навчання – хоровий спів на основі вивчення нотної грамоти. Найкращим матеріалом для цього він вважав українські народні пісні.

Ідейно-естетичні та методичні засади навчання музики К. Стеценко виклав у друкованих працях: у збірці «Луна», «Шкільний співаник». «Початковий курс

навчання дітей нотному співу», «Методика шкільного співу», «Програма навчання співу, складена для єдиної школи».

К. Стеценко доводив необхідність художньо-естетичного розвитку всіх без винятку дітей. Він вказував, що музична грамота є тільки засобом для в'яснення механізму співу.

Великого значення композитор-педагог надавав такому синтетичному виду мистецтва, як опера, що дає можливість розвивати в дітей різноманітні здібності. Створюючи дитячі опери, композитор звернувся до українського казкового і пісенного фольклору та використав естетико-виховну концепцію М. Лисенка, втілену в його трьох операх.

Оперу «Лисичка, Котик і Півник» К. Стеценко написав з метою постановки її в школі, де і слухачами і виконавцями повинні бути самі учні. Ця опера і зараз не втратила свого пізнавального і виховного значення і включена до програм з музичного мистецтва [90, с. 101].

У становленні К. Стеценка, як педагога, а також і композитора вирішальну роль відіграла народна музика і народна пісня.

Він досить інтенсивно працював над фольклором. Мова йде про обробки народних пісень і про музику, створену в фольклорному дусі. За призначенням обробки можна поділити на три групи. До першої відносяться пісні для хору а саррелла, до другої – пісні для дитячого дво- і триголосого хору у супроводі фортепіано, до третьої – музика для театральних спектаклів.

Створюючи обробки для шкільного хору композитор ставив перед собою певне завдання, зокрема збагатити і поповнити народнопісенним елементом репертуар дитячих хорів. Цим композитор стверджував, що саме народна пісня повинна стати основою музично-естетичного виховання дітей [49, с. 16].

Такий екскурс по музично-педагогічній творчості К. Стеценка дає можливість прийти до висновку про глибоке розуміння ним важливості

виховання дітей засобами фольклору. І хоча композитор прямо не вказує, що метою його педагогічної концепції є саме формування національної самосвідомості та національної гідності особистості учнів, однак можна з упевненістю сказати, що він утверджував саме таку позицію.

Значну цінність для мистецької педагогіки становлять педагогічні ідеї відомого діяча української музичної культури, педагога, композитора і хореографа Василя Миколайовича Верховинця. Працюючи над збіркою «Весняночка», куди увійшли ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, автор поставив перед собою і перед вітчизняною педагогікою конкретні завдання. Суть їх полягає у тому, щоб виховати «фізично здорового, естетично стійкого та інтелектуально розвинутого майбутнього члена суспільства» [14, с. 5].

Одним із могутніх засобів досягнення бажаного результату у вихованні та забезпеченні гармонійного розвитку особи В. Верховинець вважав рухливі ігри. Усі різноматематичні ігри, вміщені до збірки, об'єднує одна загальна риса: вони покликані у привабливій, доступній формі всебічно розвивати підрастаюче покоління.

Репертуар «Весняночки» автор побудував на основі фольклорного матеріалу, власних творів та кращих зразків заново переосмисленої музично-ігрової дитячої літератури своїх сучасників. Кожна гра несе в собі глибоке смислове навантаження і має конкретно визначену мету. Шлях до мети лежить через виконання завдань, поставлених перед дитиною в грі. Вони відрізняються винятковою різноманітністю. Поступово ускладнюючись, вони періодично повторюються в іншому викладенні та в іншій ігровій ситуації. Характерною рисою «Весняночки» є надзвичайна багатовимірність її педагогічного та естетичного впливу на вихованців. Тут дитина відчуває на собі благотворну силу музики й танцю, ритмічних рухів.

Колективні ігри, що супроводжуються народними піснями, танцями без перебільшення можна вважати найбільш дитячим засобом виховання, при чому не лише музичного, естетичного, а ще й виховання колективізму, взаємоповаги, людяності. Безумовно все це сприяє і формуванню національної самосвідомості та національної гідності учнів.

Особливу привабливість всім іграм надають пісні, зібрані в народі або створені видатними музичними діячами України. Більшість пісень, що увійшли до збірки належать В. Верховинцю. За своєю мелодикою і гармонічною основою вони гранично наближаються до народних, бо увібрали в себе усі найкращі, найхарактерніші риси, властиві українському народному мелосу.

Для ігор «Весняночки» В. Верховинець написав чимало невеликих пісень, а точніше поспівок, в яких відчуваються інтонації дитячої розмовної мови («Равлику-Павлику», «Печу, печу хлібчик», «Летів горобейко» та ін). Побудовані з урахуванням особливостей народної пісні, вони в той же час нагадують маленькі мелодії-говірки, які так часто люблять складати самі діти. В. Верховинець розумів, що аби мати добрий результат – виховання слід розпочинати якомога раніше, а дидактичний матеріал брати фольклорний. Це стосується і національного виховання підростаючого покоління і формування його гідності.

Усім пісням, що входять у збірку властива виняткова мелодійність і чітка ритмічна основа. На цих творах В. Верховинець вчить дітей співати соло («А вже весна», «Розлилися води») та в ансамблі («Вийшли в поле косарі»). Так він пропонує поступове ускладнення виконання, від легеньких пісень до більш складних.

Разом з іграми та піснями до «Весняночки» увійшли вправи, танцювальні рухи. В. Верховинець зазначав, що кожен громадянин повинен не тільки милуватися танцем, а й самому брати в ньому участь. Він був переконаний, що

починати вивчати народні танці потрібно з самого дитинства [14, с. 16]. Єднання у танці, народна мелодія, народний костюм – є важливими чинниками усвідомлення себе частинкою великої культури, розумінням своєї необхідності при вирішенні загальних справ. Сьогодні можна стверджувати, що ідеї В. Верховинця, яким вже століття не втратили значення і для виховання нинішнього покоління. Виховання у душі патріотизму та в умовах відродження української культури вони мають стати сутнісною ідеєю відродження національної самосвідомості та національної гідності.

Оригінальністю і самобутністю відзначені педагогічні погляди відомого діяча української музичної культури композитора і педагога Філарета Колесси.

Його педагогічне кредо – музично-естетичне виховання школярів засобами народнопісенної творчості. Центральне місце в педагогічному доробку Ф. Колесси займає «Шкільний співаник». Головною його метою є надання пісенного матеріалу для співу, щоб таким чином привчати молодь цінувати народну творчість. Він вважав народну творчість своєрідним художнім відтворенням соціально-економічного життя в певну історичну епоху.

З огляду на виховну мету в «Співанику» підібрані такі пісні, які б пробуджували та розвивали в молоді любов до рідного краю, мови й пісні та історичної традиції [40, с. 5].

«Шкільний співаник» можна застосувати для занять із сольфеджіо. Композитор прагне головну увагу спрямувати на виховання в учнів почуття ладу, пропонуючи для цього найпростіші мелодії. Ладова простота, наспівність, метроритмічна стійкість – усі ці ознаки характерні для народних пісень збірника.

В ньому також подано Ф. Колесою загальні методичні вказівки щодо набуття школярами початкових вокально-хорових навиків, які актуальні і для сучасної школи. Називаючи народну пісню могутнім засобом виховання, він прагнув прищепити школярам передусім високі моральні якості [40, с. 208].

Таким чином, до збірника подано найкращі зразки обрядових, різножанрових пісень, з метою прилучення молоді до народної творчості, музичної спадщини минулих поколінь.

Як відомо, Філарет Колесса, окрім педагогічної діяльності, добре знав як фольклорист, етнограф, дослідник фольклору. Як учений глибоко демократичних переконань, він вважав народну творчість своєрідним художнім відтворенням соціально-економічного життя в певну історичну епоху. Ф. Колесса робить важливі теоретичні висновки щодо історії пісенності та взаємовідношення жанрів фольклору. Багато жанрів фольклору виробилось, на його думку, протягом довговікової історії народу.

Дослідник звернув увагу на закономірний процес певного згасання окремих жанрів пісенної творчості в нових історичних умовах. При цьому він підкреслює, що поетична творчість українського народу все-таки не згасає, не вмирає, а розвивається далі, й переходить у нову фазу розвитку [40, с. 12]. Разом з тим Ф. Колесса вважав справою абсолютно важливою є збереження фольклору і на його основі виховання підростаючого покоління, бо саме таке відношення до народної спадщини, вважав він, формує людину з високими естетичними почуттями, що прагне до високих ідеалів, людину с високим рівнем самосвідомості.

Серед послідовників вищеназваних композиторів-педагогів українську народну пісенність у своїй практиці широко використовував відомий український композитор Левко Миколайович Ревуцький. До української народної пісні він звертався протягом всього життя і все створене ним у цій галузі має велику художню цінність. Його самобутні обробки є новим шаблоном у розвитку цього традиційного в Україні жанру.

Для самого композитора постійний і багаторічний зв'язок з народною піснею став насагою його композиторської праці та збагатив його художню

особистість. Увагу композитора привертають різноманітні за змістом і жанром народні пісні: історичні, жартівливі, веснянки, дитячі. Музична мова Л. Ревуцького вносить в обробки і свої улюблені прийоми, за якими ми пізнаємо його творчий почерк.

Народна мелодія в обробках Л. Ревуцького майже завжди залишається незмінною. Серед великої кількості обробок (понад 120), особливе місце належить збіркам та циклам пісень, об'єднаних за жанровою ознакою або локальним колоритом. Йдеться про два випуски «Козацьких пісень», де розповідається про історичних осіб-героїв визвольного руху в Україні, дитячу збірку «Сонечко» та «Галицькі пісні» [99, с. 36].

Дитячій тематиці українські композитори завжди приділяли багато уваги. «Сонечко» – відома збірка дитячих пісень. Це свого роду сюїта з тонко гармонізованих вокальних мініатюр, розташованих автором у певній послідовності. Збірка має загальний життєрадісний, «весняний» колорит, прості мелодії невеличкого діапазону. До кожної пісні в композитора був особливий підхід, а в цілому всім обробкам цього циклу властиві спільні риси: поряд з деякою складністю гармоній, гостротою ритмів, зустрічаємо більш, ніж в інших творах Л. Ревуцького, й ілюстративні моменти, що є цілком закономірним явищем саме в дитячих піснях.

За змістом або жанром пісні збірника «Сонечко» можна розподілити на кілька груп. Тут маємо пісні-закликання, які дійшли до нас із сивої давнини, коли вони виконувалися дорослими з метою впливу сили природи («Вийди, вийди сонечко», «Іди, іди дощику»), колискові («Ой ходить сон», «Котику сіренький»), ліричні («Перепілонька»), пісні, що використовуються, коли розповідають казку («Я коза ярая», «Дибидиби»), ігрові і хороводні. Останнім відведено найбільше місце в збірнику. Їх виконання звичайно супроводжується рухами, якими діти ілюструють все те, що розповідається в пісні («Ой вийся, хмелю», «Подоланочка»

й ін.) [99, с. 47]. Це далеко не весь перелік дитячих пісень, що входить до збірника, але всі вони пронизані любов'ю до землі, природи, людей, один до одного. Вони на дитячому рівні вчать найвищим правилам краси і добра, поваги до місця де народився, любові до Вітчизни. Прості дитячі пісні, включені автором до збірки допомагають дітям ще з раннього віку прилучатися до народної пісенної культури і вбирати кращі її зразки, а це і є базова основа формування самосвідомості та національної гідності.

Не обминув у своїй творчій діяльності використання музичного фольклору і корифей української музики Станіслав Пилипович Людкевич. В його особі гармонійно поєдналися вчений-фольклорист, композитор і педагог. Він вніс значний вклад у збереження й вивчення фольклорної спадщини. Інтерес С. Людкевича до народної творчості був позбавлений будь-якого відтінку етнографізму, стилізації і пов'язаний з пошуками оригінальної її проекції на власному художньому полотні. На його думку, обробка народної пісні має вартість тоді, коли репрезентує індивідуальний художній внесок композитора. Так складається певна його естетична позиція щодо взаємодії народного і професійного.

Серед основних принципів обробки композитором народної пісні є, насамперед, відбір цікавого для композитора фольклорного матеріалу. Саме на цій стадії формується його принципова позиція щодо народної пісні, визначається напрям її художнього осмислення.

Поряд з фольклористичною діяльністю, велику частину свого життя композитор присвятив вихованню молоді, розуміючи важливість цієї справи для розвитку музичної культури рідного народу. Педагогічна діяльність С. Людкевича розпочинається на початку ХХ століття. І вже тоді він чітко визначав головні напрямки розвитку музичного виховання школярів: загальнодоступний та виховний характер навчання музики, розробка наукових

методів викладання і створення методичних підручників, широке використання народнопісенної творчості як дидактичного матеріалу.

Таким чином, вивчаючи педагогічну спадщину відомих українських композиторів можна утвердитись у значущості й необхідності їх ідей для сучасної мистецької педагогіки. Своєю педагогічною діяльністю музиканти-педагоги змогли закласти такі підвалини музично-естетичного виховання на Україні, що не втрачають своєї актуальності і до сьогодні. Центральною ідеєю музично-педагогічної діяльності М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, В. Верховинця, Л. Ревуцького, С. Людкевича та ін. – є опора на народнопісенну творчість, на український фольклор. Спираючись у своїй педагогічній практиці на народнопоетичний ґрунт, композитори-педагоги мали на меті виховання музичної культури молоді на національній основі, формування її національної гідності. На кращих зразках народної творчості митці прагнули прищепити любов, повагу до рідної культури, її звичаїв, традицій, утвердити свою національну приналежність, відродити духовність нації і на цій основі формувати особистість з високим рівнем національної самосвідомості та національної гідності.

2.2. Організаційно-педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування національної гідності в художньо-творчій діяльності ансамблів народної пісні

Сьогодні особливої актуальності набувають питання практичного вирішення завдань по формуванню національної гідності. Український мистецько-освітній простір представлений значною кількістю професійних та аматорських колективів, колективів закладів позашкільної спеціалізованої освіти.

Навколо справжніх подвижників гуртуються бажаючі долучатися до народної творчості і цей процес, особливо в окремих регіонах, вже набирає масового характеру.

В контексті нашого дослідження проаналізуємо власний набутий досвід такої роботи, оскільки це дасть можливість для широкого узагальнення.

Із матеріалів преси. «Той день став справжнім бенефісом самодіяльних аматорів сцени». Колектив, який може по-праву пишатися званням «народний», бо є справжнім носієм у широкі маси української пісні. Тієї пісні, що споконвіків була поряд із десятками поколінь українців у хвилини радості й печалі і в час жорстокого супротиву чужинцям-завойовникам, і в мирні дні».

Глядачі, що ділилися своїми враженнями зазначали: «ось вже десять років колектив долучає нас до скарбниці свого таланту, доносить до сердець слухачів мудрість пісенної творчості народу, його любов до рідної землі, а від цього духовно багатшими стають наші серця. Для молодого ж покоління це ще й своєрідний місток до розуміння свого місця в історії роду українського»

Так прокоментували виступ знаного далеко за межами Броварщини та Київщини народного хору «*Джерело*», який тоді відзначав десятиліття свого існування (див. додаток Р, С).

Варто додати, що в районі без участі цього колективу не відбувається жодне свято. Він гість фестивалів, учасник конкурсів, що гідно представляє українську національну культуру.

Основною *метою* своєї діяльності колектив визначив широку культурно-просвітницьку діяльність, відродження кращих зразків української пісні, популяризація її серед широких верств населення, долучення талановитої молоді до творчої діяльності, розвиток її художньо-естетичних смаків, формування національної гідності.

Своїм *завданням* колектив ставить реалізацію культурної політики держави, популяризацію української пісні, здійснення просвітницької діяльності серед широких верств населення, розкриття власного художньо-творчого потенціалу.

Серед *принципів*, на яких здійснюється художньо-творча діяльність визначені принцип гуманізму, рівність умов до реалізації здібностей, таланту та всебічного розвитку, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей, органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями

Репертуар колективу складають українські народні пісні, їх обробки та аранжування. Колективом виконуються твори сучасних українських композиторів та твори, що вже стали класичними.

Важливим з точки зору збереження традицій, залучення до цих процесів дітей і молоді є створення на базі «дорослого» ансамблю «Джерело» молодшого складу колективу під назвою «*Джерельце*» та колектив малят «*Плосківчанка*».

Учасники цих колективів мають змогу долучатися до українського народного мистецтва в безпосередніх художньо-творчій діяльності.

Так, дитячий вокальний колектив «Джерельце» було створено в 2007 році, як колектив-супутник «народного аматорського ансамблю «Джерело» Плосківського будинку культури. Його організатором та керівником стала Бардаченко Лариса Анатоліївна, яка має спеціальну музичну освіту та значний досвід художньо-творчої та просвітницької діяльності. Ансамбль бере активну участь у районних, шкільних та сільських святах. В 2011 та 2012 роках став лауреатом 1 ступеня районного-огляду конкурсу «Таланти твої Броварщино». У 2013 році колективу присвоєно звання «зразковий» (Див. дод. А-П).

Метою своєї діяльності колектив визначає формування гармонійної особистості дитини через її залучення до скарбниці національної пісенної культури.

Серед *завдань*, що вирішують дитячі колективи – формування громадянської компетентності, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним культурно-мистецьким життям суспільства; розвиток художньо-творчого потенціалу вихованців.

Художньо-творча діяльність здійснюється на *принципах* естетичної спрямованості, рефлексивності, цілісності та систематичності.

«Джерельце» має достатньо широку «географію» виступів. Це концерти у Великій Димерці, Світільному, Богданівці, Княжичах, Зазим'ї та ін.

В репертуарі колективу авторські та народні пісні, їх обробки: «Благослови, мати», «Ой прийшла весна», «Через сад-виноград», «Свіча», «Перелаз», «Тобі, країно», «Україна – мати», «Лелеки», «Гімн Майдану», «Україно – ми твоя надія», «А ми дівчата з України», «Ми – українці» та ін.

Навіть побіжний аналіз репертуару дає право говорити про його спрямованість на виховання патріотизму, національної гідності, високих морально-естетичних якостей, музичного смаку та духовних потреб.

Проаналізуємо діяльність ще однієї творчої одиниці – аматорського вокального колективу «*Сузір'я*».

Народний аматорський вокальний колектив «Сузір'я» був заснований в 2008 році. В колективі 12 чоловік – творчих та без сумніву талановитих людей різних професій, що відповідально відносяться до своєї творчої справи.

З 2013 року колективу присвоєно звання “Народний”. Сьогодні Він відомий своїми виступами не тільки в Україні, а й за її межами. Так можна відзначити:

- виступи у Франції, в рамках дружби міст-побратимів між м. Фонтене-су-Буа та м. Бровари;

- співпрацю з українським земляцтвом міста Сілламає «Водограй» (Естонія), яке висловлювало подяку за підтримку розвитку української культури серед естонської громади;

- участь у Міжнародному фольклорному фестивалі в Греції;
- участь у міжнародному фольклорному фестивалі в Болгарії;
- участь у міжнародному фестивалі-конкурсі «Від серця до серця» в Угорщині.

Вже традиційно народний аматорський вокальний колектив «Сузір'я» бере участь в майже всіх культурно-мистецьких заходах, що проходять в Броварах, зокрема на державних святах, ювілейних датах, в заходах МКЦ «Прометей», ТРК «Термінал» (Концерт-хол), в парку культури та відпочинку «Перемога», в парку імені Т. Шевченка та ін.). Колектив є учасником культурно мистецьких заходів «Надвечір'я долі», обласних фестивалів-конкурсів, а також брав участь у обласному фестивалі-конкурсі музичної творчості козацької доби «Козацькій славі жити у віках» та ін.

Один з найулюбленіших колективів не лише громади міста, а й всього Броварського району, неодноразово був нагороджений почесними грамотами від організаторів культурно-мистецьких заходів, а також від міського голови «За пропаганду українського мистецтва та вагомий внесок у розвиток культури міста».

Різноманітний репертуар, його збагачення фольклорними зразками, пошук нових форм сценічного втілення вказує на постійний творчий пошук та бажання популяризувати народно-пісенне мистецтво. Особливе місце в репертуарі посідають обробки та аранжування українських народних пісень. Народна манера виконання, додавання регіональних особливостей розспівів створюють унікальну колоритність звучання.

Серед творів, що стали візитівкою колективу можна виокремити такі, як: «Ішов козак потайком», «Тече вода ярком», «Ой на Івана, на Купайла», «Щастя нам, українці», «Гаєм зелененьким вода тече», «Ой, гаю мій, гаю», «Щиро вас вітаєм», «Вербонька» та ін.

Згадані пісні – відомі й менш відомі своєю довершеністю, глибиною змісту, образністю, мелодичністю завжди привертала увагу слухачів. Кожна пісня мала своє представлення, в якому повідомлялася історія її появи в репертуарі, особливості інтерпретації та головним – завжди виступала виконавська майстерність, яку колектив постійно удосконалював.

Наповнені зали та теплі відгуки слухачів вказували на високий рівень виконавської майстерності та значний попит на справжнє народне мистецтво.

Важливу художньо-творчу та просвітницьку діяльність здійснює народний ансамбль *«Спадщина»*.

Колектив було створено в 1985 році при Броварському районному Будинку культури. За роки свого існування колектив постійно підвищує рівень виконавської майстерності та оновлює концертний репертуар. У 1990 році колективу присвоєно звання «народний».

Довгий час колектив очолював Володимир Іванович Ілемський, який і визначив основну *мету* діяльності колективу – формування духовної особистості засобами української народної пісні.

Колектив виконує й низку *завдань*, які природньо виходять з поставленої мети – розвиток інтересів, потреб, смаків, ідеалів, неповторної індивідуальності кожного учасника ансамблю. Колектив працює над вирішенням питання широкої пропаганди української пісні в сучасному культурно мистецькому просторі та ознайомлення широкого загалу з регіональними автентичним виконавством

Успішна діяльність колективу забезпечується дотримання *принципів* культуровідповідності, систематичності, послідовності та неперервності.

Колектив «Спадщина» виконує народні та авторські пісні в сучасній естрадній обробці. Протягом всіх років своєї творчої діяльності колектив утверджує багатовікову традицію українського народного багатоголосного співу. Значне місце займають твори асаpella.

Ансамбль «Спадщина» є постійним учасником всіх святкових заходів, які проводяться в області, бере участь в обласних оглядах-конкурсах де неодноразово ставав переможцем, а також брав участь у Міжнародних святах культури і мистецтв, фестивалях та конкурсах.

За роки свого існування колектив побував з творчими візитами в Білорусії (м. Могильов, м. Іваново), Бихові, Луцьку, Століні, Автономній Республіці Крим, Чернігівській області, Житомирській області (Новоград-Волинський), Івано-Франківській області (Калуш), Волинській області / (Любашів), у містах і селах Київської області.

Колектив «Спадщина» активно приймав участь у районних та обласних, конкурсах та фестивалях.

Серед творів, що користуються популярністю – українські колядки та щедрівки: «Ой у полі плужок оре», «Добрий вечір тобі, пане господарю», «Щедрівочка», «Ми твого двора не минаємо», «Ой чи є, чи нема»; українські народні та авторські пісні: «Рідня», «Вербонька», «Зелений дубок», «Черешенька», «Сидів ворон», «Коли берегом ідеш», «Щедрий вечір, Україно моя», «Єднаймося люба родино», «Ой, у саду річенька», «Заповіт», «Туга за тугою», «Ішло дівча лучками», «Їхав Йвась на коні», «Та сію редьку», «У нас на Вкраїні», «На городі чорнобрив», «Під облачком явір» та ін.

Проаналізуємо діяльність ще одного аматорського колективу **«Пухівчанка»** с. Пухівка Броварського району Київської області.

Його було засновано в 1989 році. Тоді до складу увійшло вісімнадцять учасників віком від 26 до 72 років.

Колектив брав участь у заходах місцевого, районного та обласного масштабу та постійно підтримує творчі зв'язки з аматорськими та професійними колективами України.

Серед нагород дипломи за участь у фестивалі «Кроковеє колесо» (2013, 2014, 2017 рр.); Грамота з нагоди 25-річчя від дня створення творчого колективу (2014); Грамота за III місце у районному конкурсі «Два кольори, мої два кольори...» (2016); Почесна грамота до Всеукраїнського дня працівників культури та аматорів народного мистецтва (2017); Подяка за участь у фестивалі народної творчості «Київщина гостинно запрошує» (2018).

Колективу притаманне гнучке й виразне нюансування, чистота хорового строю, врівноважений ансамбль. Характерне також використання головного регістру діапазону сопранової партії.

Протягом всіх років своєї творчої діяльності колектив постійно приділяє увагу вивченню і використанню творів без супроводу, постійно оновлює репертуар і пропагує українське народне хорове мистецтво серед широких верств населення України.

Сьогодні колектив знаходиться у хорошій виконавській формі, сповнений творчих задумів та нових планів.

Репертуар складають українські народні, авторські пісні та обробки: «Єднаймося любя родину», «Моя ти земле калинова», «Вишивала мати», «На добро, на щастя», «Ой, дощ іде дощ», «Ой у саду річенька», «Ой калина, ой малина», «У зеленому гаю», «Ой коли ж той вечір буде», «Україна є!».

Все означене чітко узгоджується з визначеною *метою* діяльності колективу «Пухівчанка» та переліком тих *завдань*, що необхідно вирішити у процесі художньо-творчої діяльності, а це розвиток здатності до художнього самовираження, розширення уявлень про особливості художньо-образної мови української народної пісні, набуття та розширення художньо-естетичного досвіду кожного учасника ансамблю та їх слухачів.

В основу діяльності колективу покладені *принципи* творчої свободи та самодіяльності, традиційності та новаторства, естетизації повсякденного життя тощо.

Ще одна яскрава сторінка культурно-мистецького життя України – творча діяльність народного аматорський хору «*Криниця*» Броварського районного будинку культури (див додат. Ф – Я).

Колектив, безперечно, є одним з унікальних серед аматорських колективів. Ця унікальність, в першу чергу, пов'язана з тим рівнем виконавської майстерності, дозволяє йому майже на-рівних конкурувати з професійними колективами.

Народний аматорський хор «Криниця» свого часу здобув Диплом I ступеня на VII обласному огляді-конкурсі ім. Кирила Стеценка у Білій Церкві. Нагороду тоді вручав голова журі, академік, професор, народний артист України, лауреат Шевченківської премії, керівник капели «Думка» Є. Г. Савчук, який відзначив високу майстерність виконання, рівень співацької культури та підкреслив глибоко національне творче кредо колективу – утвердження української пісні в Україні.

Сьогодні в репертуарі колективу більше ста пісень, що звучали і звучать перед широким загалом. Ось лише короткий перелік: «Привітальна», «Гарний козак, гарний», «Взяло дівча відра», «Оженився мій миленький», «Їхали козаченьки», « Ой коли ж той вечір буде», «Ой там, за широкою брамою» та ін.

Колектив чітко окреслив *мету* своєї діяльності, яка полягає в формуванні художньо-творчого досвіду учасників колективу та їх слухачів, успадкуванні духовних надбань українського народу, досягнення високої виконавської культури, формування особистості, яка усвідомлює свою приналежність до українського народу, сучасної європейської цивілізації.

Серед *завдань*, що вирішує народний аматорський хор «Криниця» – формування патріотизму, любові до України, виховання емоційно-ціннісного ставлення до народної пісні, розширення світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій, виховання здатності сприймати, інтерпретувати та оцінювати українську пісенну спадщину, висловлювати особистісне ставлення до неї. У низці найважливіших завдань визначено набуття здатності бачити прекрасне, розуміти і цінувати твори народного мистецтва, прилучитися до художньої творчості, набуття вміння жити і творити за законами краси.

Вся творча художньо-діяльність колективу побудована на *принципах* національної спрямованості художньо-естетичного виховання, традиційності, активної творчої діяльності, принцип особистісної орієнтації, свідомого та інтуїтивного в процесі опанування цінностей українського пісенного мистецтва, принцип пріоритетності національної гідності в переліку найважливіших чеснот особистості.

Важлива роль відведена *організаційно-педагогічному забезпеченню* процесу формування національної гідності згаданих творчих колективах.

Серед *умов*, які сприяють його ефективності визначено такі, як *створення художньо-наповненого розвивального середовища, активне включення учасників колективів у музично-виконавську діяльність та постійна сценічна практика, використання високохудожнього репертуару.*

Перша умова – **створення художньо-наповненого розвивального середовища** є необхідною і надважливою, оскільки йдеться про ту територію творчості, де відбуваються індивідуальне зростання, розвиваються здібності, формується творче кредо колективу. Воно не обмежується лише приміщенням, в якому відбуваються репетиції. Це й всілякі творчі зв'язки, круглі столи, обмін творчим досвідом, участь в конкурсах і фестивалях, наповнення інформаційного простору записами власних виступів через соціальні мережі тощо.

Комплексне поєднання усього згаданого забезпечує найбільш комфортні умови для реалізації художньо-творчого потенціалу кожного учасників та колективів у цілому.

Друга умова – *активне включення учасників колективів у музично-виконавську діяльність та постійна сценічна практика*, ґрунтується на положенні про те, що будь які вміння, навички чи здібності формуються лише в тій діяльності, яка вимагає їх вияву. Відтак пріоритет практичного над теоретичним, сценічного над репетиційним (звичайно не нехтуючи останнім) забезпечує високий рівень виконавської майстерності, активізує підготовчий процес, стимулює учасників колективі на досягнення найвищого рівня виконавської майстерності тощо.

Дотримання такої умов, як *використання високохудожнього репертуару* дозволяє підтримувати інтерес до художньо-творчої діяльності, викликає живий інтерес у слухачів, бажання поділитися художніми здобутками колективу. Репертуар колективів формується не лише під певні заходи чи свята, хоча, зазвичай, така практика також існує, але, у першу чергу, він передбачає розвиток вокально-хорових умінь, набуття здатності виконувати технічно складні твори, досягати високої виконавської майстерності та не зупинятися на досягнутому.

Використання кращих зразків української народної пісні, освоєння місцевих чи регіональних особливостей виконавства робить кожен колектив унікальним в культурно-мистецькому просторі.

Важливо зупинитися й на тих *методах*, які зарекомендували себе як дієві у процесі формування національної гідності засобами української народної пісні.

Один з них – *метод прикладу*, співу за зразком або репродуктивний метод. Його використання, особливо на етапі розучування пісень, бесіди про пісню, необхідності акцентування на особливостях артикуляції, дикції чи інтонування дозволяє активізувати увагу, музичний слух, музично-слухові уявлення. Спів за

зразком – лише загальна орієнтація, адже наступним є пошук індивідуального чи колективного втілення

Метод *творчого стимулювання* забезпечує високу активність учасників колективів, особливо це стосується молодших учасників. Їх творчі досягнення слугують певною самостимуляцією. Підтримка навіть незначних досягнень, схвальна оцінка забезпечують високу мотивацію до художньо-творчої діяльності.

Активізації попереднього досвіду як педагогічний метод формування національної гідності це шлях досягнення нових результатів, на якому набутий досвід слугує основою подальшого зростання. У конкретній практичній діяльності часто доводиться спиратися не лише на виконавський музичний досвід учасників колективів, а й на їх досвід життєвий, знаходження прикладів, які дозволяють адаптувати позамузичні враження чи образи в необхідну образно-емоційну конструкцію і тим самим досягти художньо-творчого результату.

Означені організаційно-педагогічні умови, принципи та методи складають теоретичну модель, реалізація якої на практиці дозволить досягти значних результатів.

Сьогодні ансамблі народної пісні стають тими осередками, що проводять державну політику в галузі національної культури, забезпечують формування національної гідності українців як морально-духовного утворення найвищого порядку, сприяють виховання свідомого громадянина і патріота рідної землі зі сформованою національною ідеєю, ментальністю та національною свідомістю. Особлива роль належить педагогічному супроводу означеного процесу. Методично доцільно організовані заняття, побудова їх на загальнодидактичних принципах та принципах мистецького навчання дозволяє підвищити ефективність процесу формування національної гідності засобами української народної пісні.

Висновки до другого розділу

Теорія і практика художнього виховання в Україні значною мірою спирається на досвід вчених-педагогів та вчителів-практиків, що своєю діяльністю підтвердили високий рівень своєї професійної майстерності.

Ідеї М. Леонтовича, М. Лисенка, Я. Степового, К. Стеценка В. Верховинця, С. Людкевича Ф. Колесси та Л. Ревуцького сьогодні надихають на високі художньо-творчі досягнення як окремих учасників вокально-хорових ансамблів так і колективів у цілому. Спираючись у своїй діяльності на народно-пісенну творчість та український фольклор композитори-педагоги ХХ століття відроджували духовність нації формували гармонійну особистість з високим рівнем національної свідомості.

Сьогодні ансамблі народної пісні є активними провідниками ідеї національно-культурного відродження України.

Різноманітний склад учасників, відсутність вікових обмежень, згуртованість навколо спільного захоплення музично-творчою діяльністю сприяють появі нових унікальних аматорських колективів.

Їх репертуар складають українські народні пісні, авторські твори, перекладення, аранжування та обробки.

Постійне представлення творчих досягнень на фестивалях і конкурсах дозволяє підтримувати та удосконалювати виконавський рівень колективів, об'єктивує оцінку та самооцінку власних досягнень.

Реалізація поставлених перед колективами завдань вимагає дотримання принципів мистецького навчання та виховання: національної спрямованості, особистісної орієнтації, творчої свободи, традиційності та новаторства, систематичності, послідовності та неперервності.

Підвищенню ефективності роботи ансамблів народної пісні сприяє використання в роботі методів прикладу, творчого стимулювання, активізації попереднього досвіду.

Важливою складовою педагогічного забезпечення має стати створення художньо-наповненого розвивального середовища, активне включення учасників колективів у музично-виконавську діяльність, постійна сценічна практика та використання високохудожнього репертуару.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

В магістерській роботі представлені результати теоретичного узагальнення проблеми формування національної гідності особистості засобами української народної пісні. Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки відповідно до поставлених і вирішених завдань:

Формування національної гідності особистості є надважливим завданням українського суспільства, що забезпечує утвердження держави на світовому рівні.

Визначено, що національна гідність виступає як основоположна філософська, правова та соціально-психологічна категорія, як смисложиттєва цінність, компонент структури ціннісних орієнтацій, найважливіша моральна якість, що відповідає сутності людини та її високому призначенню, є надбанням цивілізації та правової культури.

В структурі особистості національна гідність виступає як міра ствердження особистісного начала і реалізується через самостійність, незалежність, відповідальність та вимогливість до себе. Виражається в спрямованості особистості на ідею гуманізму та розкривається через категорії «відповідальність», «доброта», «повага», «співчуття», «гідність». Національна гідність формується шляхом усвідомлення себе як представника українського народу, як духовно осмислений, рефлексивний патріотизм, що поєднує любов до свого народу, нації, Батьківщини.

Доведено, що українська народна пісня є важливим засобом формування національної гідності особистості, залучення дітей до художньої творчості, сприяє вирішенню проблеми відновлення зв'язків поколінь, відродження національної культури. Своїм художньо-мистецьким змістом та естетичним впливом народна музика формує естетичну культуру особистості. Виховує

витонченість світосприйняття, розвиває смаки, духовні потреби, розширює інтереси, активізує художньо-творчі здібності.

Виявлено, що формування національної гідності у вітчизняній теорії і практиці художнього виховання стало предметом особливої уваги. Педагогічні ідеї українських композиторів-педагогів щодо формування національної гідності засобами української народної пісні знайшли відображення в Програмах з музичного мистецтва, інтегрованому курсі «Мистецтво», програмах позашкільних закладів спеціалізованої освіти. Досвід їх практичної діяльності поширюється в аматорських колективах України.

З'ясовано, що ансамблі народної пісні є активними провідниками ідеї національно-культурного відродження України, їх просвітницька та художньо-творча діяльність сприяє формуванню національної гідності особистості та забезпечує реалізацію державної політики в сфері культури, сприяє утвердженню національного культурного продукту в європейському та світовому культурно-мистецькому просторі.

Визначено, що для підвищення ефективності процесу формування національної гідності особистості засобами народної пісні необхідно його доцільне організаційно-педагогічне та методичне забезпечення. Необхідними і достатніми умовами формування національної гідності визначено такі умови, як: *створення художньо-наповненого розвивального середовища, активне включення учасників колективів у музично-виконавську діяльність та постійна сценічна практика, використання високохудожнього репертуару.*

Педагогічно ефективними методами формування національної гідності особистості виступають метод прикладу, творчого стимулювання та активізації попереднього досвіду. Формування має здійснюватися на принципах національної спрямованості художньо-естетичного виховання, традиційності, активної творчої діяльності.

Дане дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребує питання виявлення закономірностей процесу формування національної гідності особистості, пошук нових ефективних методів художнього виховання засобами народно-інструментальної музики, оновлення змісту діяльності аматорських колективів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник. Умова. URL: <http://sum.in.ua/s/UMOVA>.
2. Аліксійчук О. С. Етнопедагогіка і народна музикотерапія – основа формування особистості підростаючого покоління. *Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика»*. Вип. 3. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори–2006», 2009. С. 58–60.
3. Бабак О. В. Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України: Аналіт.-інформ. матеріали / О. В. Бабак, І. Д. Бех, Т. Е. Василевська, К. О. Ващенко, І. Ю. Вільчинська; Держ. ком. України у справах сім'ї та молоді, Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді. Київ, 2003. 191 с.
4. Баладинська І. В. Патріотичне виховання майбутніх вчителів музики// Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. 2003. № 2. С. 77–79.
5. Балдинюк Д. І. Виховний потенціал календарно-обрядових пісень у художньо-педагогічному спілкуванні молодших школярів. URL: <https://mpf.udpu.edu.ua/baldynyuk-d-i-vyhovnyj-potentsial-kalendarno-obryadovyh-pisen-u-hudozhno-pedahohichnomu-spilkuvanni-molodshyh-shkolyariv/>
6. Бандура О. О. Система цінностей права та її природні підвалини (основні риси). Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): статті учасників Міжнародного «круглого столу» (Львів, 3-5 грудня 2010 року). Львів: Галицький друкар, 2010. С. 45–52.
7. Безбодоев Ж. М. Роль народної музики у формуванні естетичної культури майбутнього вчителя. *Шляхи удосконалення художньо-естетичної*

освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури: тези республіканської науково-практичної конференції (7–9 квітня 1992 р.) / Ред. кол.: О. П. Щолокова та ін. Київ: КДП, 1992. С. 178–179.

8. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. *Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*. Кн. 2. Київ: Либідь, 2003. 344 с.

9. Бех І. Д. Категорія ставлення в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3 (16). С. 9–21.

10. Бех І. Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості. *Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб.* Київ: Академвидав, 2009. 248 с.

11. Болгаріна В. Журецький Я. Прилучення учнів до національної культури. *Рідна школа*. 1999. №4. С. 52–55.

12. В. О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: збірник наукових праць / за ред. О. Антонової, В. Павленко. Житомир: ФОП Левковець Н. М., 2017. 252 с.

13. Ващенко Г. Темперамент та емоції. *Твори*. Київ, 2003. Т. 5: Хвороби в галузі національної пам'яті. С. 17–26.

14. Верховинець. Весняночка. Київ: Муз. Україна, 1989. 343 с.

15. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. Київ: Муз. Україна, 1978. 255 с.

16. Видолоб Н. О. Віра і ментальність українського народу. *Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя*. 2001. № 2. С. 235-238.

17. Вишнева Л. Вивчення творчості М. Леонтовича в школі: зб. ст. Вип. 2. Київ: Муз. Україна, 1974. с. 80–93.

18. Вишневський О. Українська освіта на шляху реформ. Дрогобич: Швидкодрук, 2013. 448 с.

19. Воеводіна Л. П., Кокіна Г. М., Федоришева С. П. Підготовка майбутніх учителів до освоєння народнописенної спадщини. *Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури: тези республіканської науково-практичної конференції (7–9 квітня 1992 р.)* / Ред. кол.: О. П. Щолокова та ін. Київ: КДПІ, 1992. С. 165–168.

20. Гаснюк В. В. Активізація національної та громадянської саморефлексії молодших школярів на уроках музичного мистецтва. *Мистецька освіта в Україні: проблеми теорії і практики: зб. тез за матеріалами Всеукраїнської науково-методичної конференції-семінару. 27–28 лютого 2014 року*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 19–21.

21. Гнатюк В. Зміст і форми національного виховання учнів. *Директор школи*. 2003. № 38. С. 17–20.

22. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

23. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. Київ: Веселка, 1991. 48 с.

24. Гудим Л. Я. Людська гідність як ступінь сформованості правової самоідентифікації. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. С. 106–109. URL: http://www.univer.km.ua/doc/zbirniki/Lyudska_gidnist_i_prava_lyudini_yak_os (дата звернення 14.10.2020).

25. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D>

0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf.

26. Дідич Г. С. Вплив народної музики на морально-естетичне виховання школярів. Наукові записки. Серія «Педагогічні науки». Вип. 125. С. 67–70.

27. Єгорова І. Формування національної самосвідомості у підлітків на уроках музики в загальноосвітній школі / на матеріалі творчої спадщини західноукраїнських композиторів ХІХ – початку ХХ століття: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ: 2002. 20 с.

28. Завальнюк А. Микола Леонтович. Дослідження документи, листи. До 125-ї річниці від дня народження. Вінниця: Поділля – 2000, 2002. 256 с.

29. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: пісні, прислів'я, загадки, скоромовки/ Упоряд. Н. Шумада. Київ: Веселка, 1989. 606 с.

30. Зарицька В. В. Формування у старшокласників здатності до самореалізації: дис ... канд. психол. наук: 19.00.07: Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління». Запоріжжя, 2006. 209 с.

31. Іваницький А. Українська народна музична творчість: Посібник для вищих та середніх учбових закладів. Київ: Муз. Україна, 1990. 336 с.

32. Іванюк Г. І. Ідеї національно-патріотичного виховання дітей і молоді в умовах трансформації суспільства. *Українські педагоги про національно-патріотичне виховання*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару /ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.]; [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Зозуля С. М., Філімонова Т. В.; літ. ред. Редько-Шпак Л. В.; рецензенти Сухомлинська О. В., Коляда Н. М.]. Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 8–11.

33. Карлова В. В. Духовні цінності в структурі національної самосвідомості: українські реалії. URL: <file:///C:/Users/%D0%AE%D1%80%D0%B0/Desktop/%D0%9C%D0%90%D0%93%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%202020/%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%B4%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.%20%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0/%D0%91%D0%90%D0%97%D0%90/%D0%86%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%95%D0%A2/10kvvsur.pdf>

34. Киричок В. А. Виховання культури гідності молодших школярів у позаурочній діяльності: теоретичний аспект. Збірник наукових праць. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Вип. 15. кн. I. С. 250–258.

35. Кловак Г., Ткаченко В. Формування етнічної самосвідомості школярів – важлива проблема сучасної національної школи України. *Учитель*. 2000. № 1–3. С. 38–40.

36. Коваль О. В. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики: дис.. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 251 с.

37. Коваль Т. Виховання молодших школярів засобами української народної пісні в умовах Нової української школи. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», Том 3, № 27, с. 107-111

38. Коваль О. Музичний фольклор у розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Художня освіта і проблеми виховання молоді: зб. наук. ст.. /*

кол. авт.: Рудницька О. Уланова С., Ростовський О. та ін. Київ: ІЗМН, 1997. С. 64–68.

39. Ковальчук Т. М. Особиста та національна гідність у руслі козацької культурної традиції. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/73848> (дата звернення 19.05.2020).

40. Колесса Ф. Шкільний співаник (з педагогічної спадщини композитора). Київ: Муз. Україна, 1993. 223 с.

41. Короткий психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа. 1976, 191 с.

42. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї. URL: https://dt.ua/SCIENCE/filosofiya_lyudinotsentrizmu_yak_teoretichna_skladova_natsionalnoyi_ideyi.html

43. Крестовська Н. М. Людська гідність дитини. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. С. 106–109. URL: http://www.univer.km.ua/doc/zbirniki/Lyudska_gidnist_i_prava_lyudini_yak_osnova_konstitutsiyynogo_ustroyu_derzhavi_19_20_zhovtnya_2018_roku.pdf (дата звернення 14.10.2020).

44. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 311 с.

45. Кулішенко Л. Національна свідомість крізь призму світоглядних позицій українців. URL:

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39518/27-Kulishenco.pdf?sequence=1> (дата звернення 19.10.2020).

46. Левицька В. А., Денесюк О. А. Вплив мистецтва на формування національно-патріотичних почуттів особистості. *Молодий вчений*. № 12.1 (64.1). 2018. С. 5–8. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/12.1/2.pdf>

47. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. З педагогічної спадщини композитора / упор. Л. О. Іванова. Київ: Музична Україна, 1982. 236 с.

48. Лисенко М. Молодощі. Збірка народних пісень. Київ: Муз. Україна, 1990. 143 с.

49. Лісецький С. К. Стеценко. Київ: Муз. Україна, 1974. 47 с.

50. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. Київ: Вікар, 2003. 335 с. (Вища освіта ХХІ століття).

51. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія /за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 225 с.

52. Міжнародний науково-практичний семінар «Людська гідність як конституційна цінність». Київ, 30 березня 2018 року. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/mizhnarodnuu-naukovo-praktychnuu-seminar-lyudska-gidnist-yak-konstytuciyna-cinnist> (дата звернення 14.10.2020).

53. Могілей І. В. народна музика як засіб формування національної свідомості учнів середніх класів на уроках музичного мистецтва. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: збірник наукових праць. Вип. 22 (27). Частина 2. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 122–127.

54. Мойсеюк Н. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вузів. Вид. 3-е. Київ: 2001. 608 с.

55. Морозова О. П. Фольклор як основа формування художньої культури майбутнього вчителя. Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури: тези республіканської науково-практичної конференції (7–9 квітня 1992 р.) / Ред. кол.: О. П. Щолокова та ін. Київ: КДПІ, 1992. С. 61–63.

56. Муляр Н. Морально-етичні цінності як виховний потенціал української родини (друга половина XIX – початок XX століття). URL: <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/001-25.pdf> (дата звернення 14.10.2020).

57. Нагоева Л. Х. Ценностные ориентации: понятие и феномен. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsennostnye-orientatsii-ponyatie-i-fenomen/viewer> (дата звернення 14.10.2020).

58. Національно-патріотичне виховання в Україні: наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Страйгородська Л. І., Пономаренко Л. О., Тарнавська С. В. та ін.; наук. ред. Березівська Л. Д.; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. Київ: [б. в.], 2019. 368 с.

59. Ожегов С. И. Словарь русского языка: около 57000 слов / под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. 20-е изд., стереотип. Москва: Русский язык, 1988. 750 с.

60. Олексюк О. М. Українська музична творчість як фактор удосконалення музично-естетичної освіти студентів. *Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури*: тези республіканської науково-практичної конференції (7–9 квітня 1992 р.) / Ред. кол.: О. П. Щолокова та ін. Київ: КДПІ, 1992. С. 63–65.

61. Омеляненко В. Л., Кузьмінський А. І. Теорія і методика виховання: навч. посібн. Київ: Знання, 2008. 415 с.

62. Орфеєв С. М. Леонтович і українська народна пісня. Київ: Муз. Україна, 1981. 75 с.
63. Отич О. М., Вінник Н. І. Соборність як проблема культури і освіти сучасної України. *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей*: зб. матеріалів VII педагогічно-мистецьких читань пам'яті професора О. П. Рудницької. Чернівці: Зелена Буковина, 2010. С. 173–175.
64. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
65. Падафет Ю. Г. Гідність людини як ключова державноуправлінська цінність. Теорія та практика державного управління. Вип. 2 (45). С. 1–7. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-2/doc/1/05.pdf> (дата звернення 17.10.2020).
66. Пархоменко Л. О. Кирило Григорович Стеценко. Київ: Муз. Україна, 1973. 264 с.
67. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
68. Пензай Л. І. Оптимізація взаємодії школи і сім'ї – необхідна умова успішного виховання і навчання дітей. URL: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/49969/ (дата звернення 14.10.2020).
69. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
70. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-3-2013/item/110-hidnist-liu> (дата звернення 16.10.2020).

71. Програми та поурочні методичні розробки середніх загальноосвітніх шкіл. Музика: 1–4 класи / Авт. кол.: О. Ростовський, Р. Марченко, Л. Хлебникова, З. Бервецький. Київ: Перун, 1996. 128 с.

72. Програми та поурочні методичні розробки середніх загальноосвітніх шкіл. Музика: 1–4 класи / Авт. кол.: О. Ростовський, Р. Марченко, Л. Хлебникова, З. Бервецький. Київ: Перун, 1996. 102 с.

73. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.

74. Психологія і педагогіка життєтворчості: навч.-метод. посібник. / ред. р: В. М. Доній, Г. Н. Несин, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. Київ, 1996. 772 с.

75. Рибалка В. Честь і гідність особистості у духовному, культурологічному та аксіологічному контексті соціалізації і ресоціалізації людини. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». Вип. 4. С. 38–45.

76. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.

77. Ростовський О. Я. Концепція музичного виховання школярів на основі української національної культури. *Художня освіта і проблеми виховання молоді: Зб. наук. ст./ Кол. авт.: Рудницька О. Уланова С., Ростовський О. та ін.* Київ: ІЗМН, 1997. С. 34–39.

78. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі: навч.-метод. посібник. 2-е вид., доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 272 с.

79. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі: навч.-метод. посібник. 2-е вид., доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 216 с.

80. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання. Київ: ІЗМН, 1997. 248 с.
81. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.
82. Садовенко С. М. Світ фольклору: Український дитячий музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного віку: науково-методичний посібник. Київ: КТ «Київська нотна фабрика», 2007. 332 с.
83. Ситник Г. Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства, держави. *Вісник НАДУ*. 2004. № 2. С. 369–374.
84. Словник іншомовних слів /за ред. О. С. Мельничука. Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії Академії наук Української РСР. 1974, 775 с.
85. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: навч.-методичний посібник. Київ: 1997. 231 с.
86. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки становлення: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 336 с.
87. Ступарик Б. М. Школі – національне виховання молоді (вибрані статті). Івано-Франківськ: Плай, 2005. 304 с.
88. Турчин Т. М. Розвиток та становлення української музичної освіти в навчальних закладах різного типу у ХІХ столітті. *Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика»*. Вип. 3. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2009. С. 61–66.
89. Українська фольклористика. Словник-довідник / Укладання і загальна редакція Михайла Чернопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.
90. Федотов Є. Вивчення творчості К. Стеценка в школі. Музика в школі: зб. ст. Вип. 2. Київ: Муз. Україна, 1974. С. 93–103.

91. Федух І. С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. № 3, 2011. URL: Vnadps_2011_3_25.pdf (дата звернення 14.10.2020).

92. Федяєва В. Л. Культура, освіта, традиції як об'єкти наукових досліджень в історії вітчизняної педагогіки. *Українські педагоги про національно-патріотичне виховання*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару /ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.]; [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Зозуля С. М., Філімонова Т. В.; літ. ред. Редько-Шпак Л. В.; рецензенти Сухомлинська О. В., Коляда Н. М.]. Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 16–17.

93. *Філософський словарь* / под ред. И. Т. Фролова. 5-е изд. Москва: Политиздат, 1987. 590 с.

94. Філософський енциклопедичний словник. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnuk.pdf (дата звернення 19.05.2020).

95. *Філософський словник* / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

96. Чабан В. М. Концептосфера *гідність* в українській лінгвокультурі. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2014/kontseptosfera-hidnist-v-ukrajinskij-linhvokulturi/> (дата звернення 20.10.2020).

97. Черкасов В. Ф. Музично-педагогічна освіта України на межі двох тисячоліть (1991–2010 рр.): навч. посіб. Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2011. 380 с.

98. Чорна К. І. Виховання культури гідності в дітей та учнівської молоді як соціально-педагогічна проблема: збірник наукових праць. Вип. 15, Книга І. С. 222–231.

99. Шеффер Т. Лев Ревуцький. Нарис про життя і творчість. Київ, 1958. 142 с.
100. Шкільна І. М. Вікові особливості старших підлітків у вихованні національної гідності як вияву моральної свідомості. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедagogіки: матеріали Всеукраїн. наук.-прак. Інтер.-конф., 20 жовт. 20 листоп. 2015 р. / упорядн.: Л. Шелемей, Л. Келембет, О. Фляк, О. Риндич. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. С. 43–49.
101. Шульга М. О. Фольклор як елемент суспільної свідомості. Народна творчість та етнографія. 1984. № 6. С. 3–14.
102. Юцевич Ю. Є. Народні співацькі традиції як основа розвитку дитячого голосу. *Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури: тези республіканської науково-практичної конференції (7–9 квітня 1992 р.)* / Ред. кол.: О. П. Щолокова та ін. Київ: КДПІ, 1992. С. 255–258.
103. Юцевич В. Народна творчість у музично-естетичному вихованні учнів 5–6 класів. *Музика в школі: зб. ст. Вш.1.* Київ: Муз. Україна, 1972. С. 60–66.
104. Яценко С. С. Гідність людини має захищатися належно. URL: <http://lclaw.knu.ua/index.php/item/110-hidnist-liudyny-maie-zakhyshchatysia-nalezhno-yatsenko-s-s> (дата звернення 20.10.2020).
105. URL: <https://archive.org/stream/literaturoznavchat1#page/n495/mode/2up> (дата звернення 19.05.2020).
106. URL: <https://uk.wiktionary.org/wiki/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9> (дата звернення 17.10.2020).

107. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення 16.10.2020).

108. URL: <http://www.educationua.net/silovs-152-1.html> (дата звернення 17.10.2020).

109. URL: <http://www.educationua.net/silovs-152-2.html> (дата звернення 17.10.2020).

110. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249539361> (дата звернення 19.05.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток В

www.artantre.com
 i.fest.cent@gmail.com
 38 (032) 247-53-67
 5-31-50, (063) 404-90-23,
 (097) 223-13-31

Дистанційний Міжнародний
 Багатожанровий Інтернет
 фестиваль-конкурс

«Самоцвіти»
 країна безмежних
 можливостей

ДИПЛОМ

II місце

Зразковий вокальний ансамбль
«Джерельце»
 Плосківський СБК
 с. Плоске Київська обл.

НАРОДНИЙ ВОКАЛ
Змішана вікова група
 керівник Бардаченко Лариса Анатолівна

ПОДЯКА

від організаторів фестивалю

Бардаченко Ларисі Анатолівні
 керівнику Зразкового вокального ансамблю «Джерельце»
 Плосківський СБК
 с. Плоске, Київська обл.

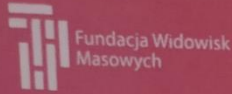
**ЗА АКТИВНУ УЧАСТЬ У ПІДГОТОВЦІ ТА ПРОВЕДЕННІ
 ДИСТАНЦІЙНОГО МІЖНАРОДНОГО КОНКУРСУ
 «САМОЦВІТИ - КРАЇНА БЕЗМЕЖНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ»**
 травень 2020

Копій Наталія
 Голова фестивалю «Самоцвіти»,
 член спілки хореографів України,
 балетмейстер - постановник

Михайлова Вікторія
 Заслужений діяч естрадного
 мистецтва України,
 Голова Цивільної ГО «Арт-центр»

- Оксана ВАХАЛЕВА**
 Викладач Солов'янка на фестивалі «Самоцвіти»
 Дистанційного міжнародного фестивалю-конкурсу «Самоцвіти»
 у Києві 2020 року
 Директор, Україна
- Тарас КОЛОД**
 Талановитий молодий співак, який виконав пісню «Джерельце» у програмі фестивалю «Самоцвіти»
 у Києві 2020 року
 Директор, Україна
- Микола ОМІВІХ**
 Заслужений діяч мистецтв України, заслужений артист України, народний артист України, лауреат премії ім. М. Коцюбинського
 Директор, Україна
- Наталія ВИПЬ**
 Викладач вокалу в школі мистецтв «Самоцвіти»
 у Києві 2020 року
 Директор, Україна
- Рослана АБЕНКО**
 Заслужений діяч мистецтв України, заслужений артист України, народний артист України, лауреат премії ім. М. Коцюбинського
 Директор, Україна
- Катерина ПАДІКА**
 Викладач вокалу в школі мистецтв «Самоцвіти»
 у Києві 2020 року
 Директор, Україна
- Олена ПІДКОПА**
 Викладач вокалу в школі мистецтв «Самоцвіти»
 у Києві 2020 року
 Директор, Україна
- Оксана ПАВ**
 Викладач вокалу в школі мистецтв «Самоцвіти»
 у Києві 2020 року
 Директор, Україна

Інституційний Міжнародний
Багатожанровий Інтернет
фестиваль-конкурс

«Самоцвіти
країна без
МОЖЛИВОСТЕ

ДИПЛОМ

II

місце

Гуртовий вокальний ансамбль

«Джерельце»

Плосківський СБК
с. Плоске Київська обл.

НАРОДНИЙ ВОКАЛ

Змішана вікова група

керівник Бардаченко Лариса Анатоліївна

Ірина МАЛЬЦЕВА

Заслужена артистка України, викладач сучасного балетного танцю та постановки танцю. Заслужений діяч мистецтва України. Викладач у Львівському національному університеті ім. Івана Франка, м. Львів, Україна.

Ірина Moroz-Olshanska

Викладач у Львівському національному університеті ім. Івана Франка, м. Львів, Україна. Директор народного Фестивалю українського театру в Кракові «Захід», докторантка кафедри Ігнаціанум в Кракові, керівник масових видовищ національної групи «Разом», м. Варшава, Польща.

Тарас ХОЛОВ

Член Національної ради танцю при ЮНЕСКО. Заслужений діяч естрадного мистецтва України. Балетмейстер-постановник, викладач і педагог репетитор з сучасного танцю. Викладач на кафедрі хореографії Львівського національного університету ім. Івана Франка, м. Львів, Україна.

Jumber Tsotsoria

Хореограф ансамблю «Mtsveta» м. Руставі Грузія

Майя ОНИШУК

Заслужена артистка України. Солістка Академічного державного ансамблю пісні та танцю «Козаки Поділля» м. Хмельницької обласної філармонії, м. Хмельницький Україна

Ольга ЧУНДАК

Концертуюча органістка, артистка Закарпатської обласної філармонії, лауреат міжнародних конкурсів, учасниця багатьох фестивалів, викладач фортепіано Ужгородської дитячої школи мистецтв, м. Ужгород Україна

Наталія КМІТЬ

Викладач вищої категорії Львівського коледжу культури і мистецтв, викладач методист, голова циклової комісії інструментального мистецтва, керівник оркестру народних інструментів, м. Львів Україна

Галина ДИГУЛЯР

Лауреат міжнародних конкурсів, випускниця Одеської національної державної академії ім. А. Нежданової. Кваліфікація солістки Мантеймського оперного театру, м. Одеса Україна

Руслан ЛЯШЕНКО

Художній керівник і диригент Львівського муніципального хору іг'оміні, заступник директора Львівського коледжу культури і мистецтв, голова циклової комісії музично-теоретичних та хорових дисциплін, м. Львів Україна

Вадим САВОДАШ

Заслужений артист України, балетмейстер, викладач вищої категорії Київської муніципальної української академії танцю ім. С.Льфара, м. Київ, Україна

Катерина ПІДА

Випускниця Одеського мистецтва ім. К.Д. Лисенка, асистент-Одеської естрадно-джазової національної музичної академії ім. А.Нежданова концертуюча солістка, м. Одеса Україна

Олександр ЛЕВИ

Диригент, піаніст кафедри хорового співу оперно-симфонічного диригування Львівської національної музичної академії ім. М.Лисенка, випускник Львівської державної консерваторії ім. М.Лисенка, м. Львів Україна

ЗРАЗКОВИЙ ВОКАЛЬНИЙ АНСАМБЛЬ

Джерельце

керівник -

ЛАРИСА БАРДАЧЕНКО

Міністерство
культури і мистецтв
України

Управління культури
Київської
обласної адміністрації

Обласний центр народної творчості

❖ ПОСВІДЧЕННЯ ❖

НАРОДНОГО АМАТОРСЬКОГО КОЛЕКТИВУ

За вагомий внесок у розвиток культури
українського народу, високий художній рівень
та виконавську майстерність

вокальному ансамблю "ДЖЕРЕЛО"
Будинку культури с. Плоске Броварського району

присвоїти звання
«народний» аматорський колектив

Голова колегії
Начальник управління
культури

В.П. Шлапак

«___» _____ 200 р.

Додаток Т

Додаток У

Додаток Ф

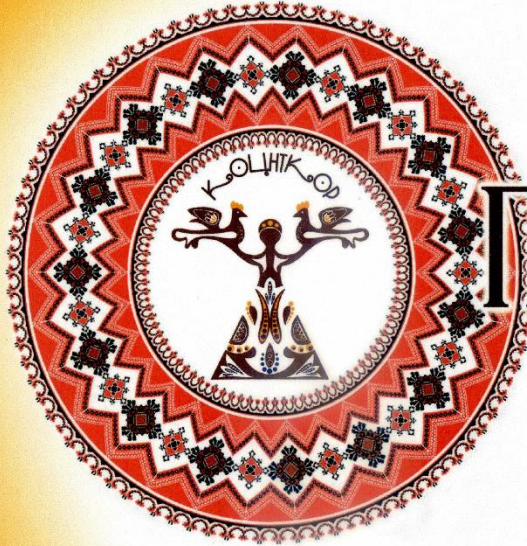

Додаток Х

Додаток Ц

Комуніальний заклад Київської обласної ради
 "Київський обласний центр народної творчості
 та культурно-освітньої роботи"

ПОДЯКА

Народному хору «Криниця»
 (художній керівник - Іван Григорович Бардаченко)
 Броварського району

*За високий виконавський рівень, художню майстерність,
 творчий потенціал, збереження і притягнення національних
 культурних надбань та з нагоди 45-річчя
 Народного хору «Криниця»*

Директор КЗ КОР "Київський обласний центр
 народної творчості та культурно - освітньої роботи"

Т. М. Негода

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ВСЕУКРАЇНСЬКА МУЗИЧНА СПІЛКА

VI ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ФЕСТИВАЛЬ-КОНКУРС
КОЛЕКТИВІВ НАРОДНОГО ХОРОВОГО СПІВУ
імені ПОРФИРІЯ ДЕМУЦЬКОГО

ДИПЛОМ

ЛАУРЕАТА ІІІ СТУПЕНЯ

НАГОРОДЖУЄТЬСЯ

НАРОДНИЙ ХОР «КРИНИЦЯ»

Броварського районного Будинку культури Київської області,
художній керівник – ТЕТЯНА СОКАЛЬ,
концертмейстери – Іван Бардаченко та Володимир Годлевський

Голова Журі –

Герой України,
народний артист України і СРСР,
лауреат Державної премії СРСР,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка, академік

А.Т.АВДІЄВСЬКИЙ

19-21 листопада 2010 року,
м. Київ

Управління культури,
національностей та релігій
Київської Обласної Державної
Адміністрації

Київський обласний центр
народної творчості
та культурно-освітньої роботи

Х ОБЛАСНИЙ ОГЛЯД - КОНКУРС ХОРОВИХ КОЛЕКТИВІВ
ІМЕНІ КИРИЛА СТЕЦЕНКА

ДИПЛОМ

УЧАСНИКА ОГЛЯДУ - КОНКУРСУ

НАГОРОДЖУЄТЬСЯ

Народний аматорський хор
"Криниця"

Броварського районного будинку культури

Начальник управління культури
національностей та релігій Київської обласної
державної адміністрації

Голова журі,
заслужений працівник культури України

Т. Т. ПДОЛЯНЕЦЬ

П. С. АНДРІЙЧУК

